

PIONER

8

1939

QAZAQYSTAN LRCS ORTALBO KEMETINEN KOMSOMUL BASPASY

Alma-Ata

G. BAIDUKOV

SOVET LÖTЦИКТЕРИНИН ÜЛБ ДОСЫ¹

MEN STALINDI KÖRDIM

Men vül üль adamь 1934 сьы, Qъзы Alanda Vjrcij mai paradьnan qaitqanьnda, vjrcij ret көrdim. Men ol kezde Çimььсь-Сагьна Qъзы Armiасьnda lötcik воьр qъзmet jstetijn edim.

Ekjncij mai kунj Frunze atьndaqь Ortalyq aerodromda төrt motorь koravldj daiarladьqta, özj-mjz çaqqa түрь, qürmettj qonaqtardь kыttjk. Stalin, Vorocilov çana Gorki çoldastar vjzdnj paradьмьздь aralap өттj. Olardьн ең aldьnda, morəktai adьmdar Stalin çoldas çyrjп отьрдь. Ol, keide оң qo-льн çоqарь көтерjп qüttьqtaldь da, keide qo-льн cineljnjn төsjne тьqьр asa qünttar, çauьngerlerge qaraldь. Tap sol kezde men оньң әntek çana çьmiatьн көzjn tjrtj çaqьн çerden көrdim.

Odan berj talai uaqьt өттj. Vjr kунj çana samolөttj üсььр көrjп, macinanь aerodromqa qondьrdьqta, mexanik ekeumjz röldjn kompensatorь çaiьnda söilesjп оть ek, zavodьn директорь avtomobilmen aqьзьр çetjп keldj. Ol kelea, Kremde volatьн çьыььsqa varaldь degendj aitь.

Vjz zalqa kjrgende, çьыььstьн qьzqan kezj eken. Vorocilov çoldas söiler түr. Predsedateldjk etucjnjn omьnda Molotov çoldas оть. Stalin çoldas tereze aldьnda, özjnjn syjktj truvkasьna temekj salьp çattь. Ol a-ьььn çana vjzge qaraldь. Men оньндьqqa отьрдьм.

— Kəne, macinesjnjn məп-çaiьn директор aitьн, — dedj Stalin.

Ol vjzdnj zavodta çimьььn qa-

¹ Sovetter Соиузьньн geroй G. Baidukov'tьн „Pilottьн çazvalarь“ degen kjtavьnan yzjndj.

lai jsteljп çatqandьqьн vaiandai keljп, әsjrese, talanda çana çasal-qan macinenjn erekceljk çaqtarьн әvden tysjndjrdj.

— Vül macinemen senderde kjm üсььр көrdjп? — dep süraldь Stalin çoldas.

— Moiseev pen Baidukov, olar осьнда оть, Stalin çoldas, — dedj direktor.

— Kəneki, Baidukov, macine çaiьnda aitьnzьсь. Sjzge оньң nesj ünaldь? Oньң çaman çaqь qandail—dedj de maqan qaraldь, men onda samolөttjn modeljnjn çanьnda түr edim.

Stalin çaqьн keldj. Ol vjrese maqan, vjrese modelge qarap, сьньnda da ось vaiьrtь, vaisaldь adam va eken? Samolөttjn ispitatelj retjnde осьqan senuge vola ma eken? — degendei.

Men lötcik түrqьсьmen vül çana macina maqan qalai ünaitьndьqьн, tygjn qaldьmai aitьm. Stalin süraqtar qoia vastaldь. Baiqaimьn, süraqtarь samolөt qürьыььna va-lanьstь da, tjrtj tereң çatьr, ось çava-ьь adamьн, vjraq, üль adamьн, qalqtar көsemjnjn süraqtarьna çauar берude keide kjvjrtjktep qala çazdadьm. Men sonda Stalinjn тьндаudь çaratatьndьqьн, adamdar-men kenesudj syie jndjgjn, macine-pjn, — samolөttjn de, komva-ььпньң da, otvoim valqanьnda məп-çaiьn vjletjndjgjn sezdim.

Menjn ekjncij vjrtan qaloqanьm— Stalin özjnjn qüctarlanqan nərse-sjnjn egçei-tegçejne deijn vjlgjsj keledj eken. Memlekettjn maңzdzь çimььstarmen cüqьldanatьн adam, aviatsia motorьньң qürьыьь men üсь jsjnjn vaqaisa-ььna deijn qaidan vjledjп? Varььq мәdenietij sarqa paidalanudan danьььpandьq çana

ənpəsenj aqьlmen torсьlai vjlcjьk-ten осьндаi vjlpazdьq tualdь qoi.

Aqььnda, ось kezdesude Stalin çoldastьн adamqa degen qamqorь-qьньң qandai kыctj ekendjgjn aңqar dьm. Vjzdnj üсь çimьььmьz—vül qьn professiada, keide qauьrtь da qoi. Stalin ось мәçljste konstruktorlar men lötciklerden: qalai deisjzder, erjksjzden qonuqa тура kelgende vül samolөt qauьrtь volmas pa eken? Odan paracutpen erkjn qarouqa vola ma? Ekipaçdьn çimьь jsteujne qolailь ma? — dep qaita-qaita sürap отьрдь. Eger, çaqьсь çauar alsa, ol тьнььstalatьн. Vjraq, samolөt adam өmjrtjне qauьrtь da volaldь. Al, sovet samolөtterj tysjrp çjberuge de, volmasa dynle çyzjndegj ең qьmvattь kapital adamь aman qaldьru usyn, qolailь çaqdaldь çasar çjberuge de volaldь. Aviatsiada üsaq nərse çоq. Volьmьсь nərseden adamdardьn өljп ketuj çij kezdesedj. Vjz vüqan çol vermekçj emespjz.

Stalin çoldastьн adamqa degen ьqlasьн, adamqa degen zor, tenj çоq maqavvatьн, ось мәçljste men vürььqьdan da aiqьн vjldim.

STALIN ÇOLDASTЫN YIJNDE QONAQTA BOLDЫQ

Vjrk taulardan vasьn qьlqitьp kун сьqьр keledj. Vjzdnj daca-mьzqa әdettegjsjndei, qьзы сьra-ль kун söulesjn tysjre vastaldь. Menjn qьzьm Emmocka saqat çetjde-aq, qulaqьma keljп daustar vjrdemelerdj aitqan volaldь.

Ia, vьgjn kун aсьq. Tanertengj saqat тоqьz camasьnda Skalovtьn nəzjk ynj estjldj. Ol dem alьp çatqandardьн vjrcijmen viliard oinan çaiьnda keljsjп çatьr.

Telefonның трубкасын Скалов ұстай алды...

Beləkov fransuz tılın yirenjir çattı. Men qızım ekeimjz vjr alaң-qa kettjk.

Saqat onda varlıqırmız da tanertengj astı jcir otır edjk, vjr kezde telefon cıldıgı ettj. Telefonqa Skalovtı saqırgırtı. Ol koridorqa cıqtı da, vjrer minuttен соң менj саqırdı. Barsam, Valeridjn өnj vjr tırlj volıp ketken. Bül, ol ucjn oida çoq мәsele tәrjzdj.

— Тьндасы, Egor, Stalin çoldas vıgjn—saqat onaltıqa vjzdz, әielderjnjzven qonaqqa saqırdı,— dedj Valerı, vaıau qana. Vjraq, onıң dausı әдетtejdeı emes sıaqtı.

— Qoi, münıң qıal emes pe eken?—dedjm men panvai.

Vjraq, dosımnıң өңjndegj çarqıp qıvıys, saııtınan papırostı aılp çatqandaq sausaqtarınıң qımsı, menjñ dıdәmalımdı çolıp, papııta көndjrgendeı. Cıbnı da mündai nәrsemen qalçıң-daıoıa volar ma?

Men de тıscızdana vastadıм.

Çyregjm tulap, keudemdj vjr quаньс kernegendeı.

— Ia, ia, Egor! Dәl saqat onaltıda Stalin çoldastıң yjne varamız,—dedj Skalov taqı da.

Vjzder, vaqıtıtar, çaңa qana estjgen quаньсtı qavağırmızdı әielderjnjzge estjrtu ucjn tıra çygrdj. Tap сондаqı quаньсpen soqқан çyrek j çazıp ta vere алмаısn.

Tanertengj astı ves-aq minutte jcır volqan cıqarmız-au.

Әrqaisırmız da, alda tıroqan kezdesudj өzjnjzce topcılaqandaimız. Vjraq, vjzde dәl sol minutte vjr mјndet tur,—ol çeke çımsıteı tez vjrtu. Sөitjr, vjreu cactarazıoıa, vjreu kјnıderjn jrkter, vjreu ezenge kettjk. Damıysz saqatqa qataimız, saqatıñ strelkası çyrmeljn tәrjzdenedj. Lepjrtı, asıqarmız... Vjzdn çımsırmız çaiındaqı eñ çarqı dosırmızdı, osı sıyktj adamdı taqı da көrige ыntıqıpız. Vjraq, vjzdn asıqqanымızdı uaqıt көperge de алqan çoq. Ne kerek

vjr uaqıtta saqatıñ strelkası 15,30 qa çettj au.

On minuttен кейjn vjz Mixail Ivanovic Kalınnıñ sonınan avtomılmen Stalin çoldast kјne qarai çөneldj.

Stalin çoldas pen Çdanov çoldas vjzdz yıdn cıoıa berjс esjgnjn алында, көcede toсыр tır eken. Stalin quаньсpen amandasıp, әr qaisırmızqa ыqlaspen qaradı. Ol vjzdz kurortta tәujrlendj meken degendeı oımen qaraqan tәrizdj.

Stalin çoldastıң erekce kјcpejldjlgj çanıндаqılardı jlezde-aq өzjne tartıp алatta, әдетtegјden de тьs, vjr tamaca qalpqa salıp çjberedj. Stalin çoldas menjñ әieljm мен Beləkovtıң әieljmen amandastı. Qalai dem алдыңызdar, dep sıradı. Sodan vjzdz dacaqa qarai vastadı, çol çөnekeı, çoldaqı qalıñ aqactar мен onıң vıtaqtarı çaiında sөiledj. Tәrjzj, Stalin çoldas fruktı aqactarın өte sıyetjn sıaqtı.

Enkeıjr tıroqan vjr limon vıtaqın ыntamen varıp, ol tyzetjr qoidı.

Evkalıvtı aqacıpnıң xos ijsj çarqatarnı çulıp aılp, qolımen sırtjr, ıskenjz dep vjzge ısnıdı. Evkalıvtıң xos ijsj bezgektjn masasın cıdatpaıdı eken. Osı tamaca aqactıң mән-çaiın vjlmegendjgm qolaisızdan voldı. İosif Vıssarıonovic, maqan amerikalıqtar panam kanalıñ salı мен Avstrılianın saz valcıqtı çerlerjn qıroqtatqan kezjnde osı aqacpen bezgek masasın азaitqандıoıñ aıttı. Sөitjr, vjz vıkjı vaqсань аралар cıqqanымızdı vjmeı de qaldıq. Әlden uaqıtta, Stalin çoldas qonaqtarqa qarap, tamaq jсетjn mezgj volqan cıoıar?— dedj de, yige vastap, өzjnjñ vөлmesjn көrudj sırandı. Bөлmenjn jcı tap-taza, qarapaım qana eken.

Çolda Stalin çoldas asqanapın terezesjnñ perdesjn көterjр, terezenj actı da, stol daıyn va, dep sıradı.

Çdanov qattı çöteljр çjberdj. Onıң çötelj tap Skalovtıң çöteljdeı eken. Men ösnıñ sezdjmdе:

— Çötelu—avıatsıa qızmetçjlerjnñ professıaldı auruı,—dedjm.

İosif Vıssarıonovic, konstruktorlar мен zavodtar elektrden volatın zıandı çoludı әlj kunge mengere алмаı kele çatqanın, mündaqı kјnәjn keı vjreuj өzjnjñ den saııboıñ çaqıslar qoroıamaı, өzderjnjñ çımsıtarına çaqdai çasaıdı өn-

dijsterden talap etpeitjn lötckterde de ekendjgjn qnqyla aittb. Stalin vjzdjn aviatsiadaqь çetjspegendjckterdj kërsetjr, sonьmen qatar vjzdjn lötckterdjn varьqь da avaria vola qalqan kezderde paracutpen qarqj almaityndьqь adam cьdamaitьn qььq ekenjn tysjndjrdj. Vjr lötckitj öltjrgence çanadan mьndaqan samolötterdj çasaqan әlde qaida çaqьь! Adam—Stalinnjn kez aldьnda eң ardaqь.

Qьzu әngjmelesken kылjмjзвен varьqьmьz da verendaqьa (oibьnnь vjr tyrj) keldjk. Onьn kegjlderj tьgulj tьr eken. Iosif Vissaronovic oinaudь sьrandь. Özj cardь eң aldьmen aldь da çarçandata taqtaidan sьröqьtьr çjverdj. Korol men vjrnece soldattardь qulattь. Odan keijn Belәkov oinaı vastadь. Ol cardь kәрke deijn çjverdj, öitkenj aloqacьnda көздеgen nьsanacьn дәлdeı almadь.

Oinar volqanson, Stalin çoldas qonaqtarmen keçesjr: tamaq jsetjn mezgjl volmadь ma eken?—dedj. Varьqьmьz da rızalьqьmьzde vjldjrdjk. Ol vjzdj stolqa vastadь. Tamaq jcjr otyrqanda da tjptj көnjldj otyrdьq, öitkenj yj iesj meimanьcyl edj. Kөnjldj ylken toılardaqьdan da, vьgjn özjmnjn öte çairaq qaqьr, көnjldj otyrqanьmьde sezdm.

Tyskj tamaqtan soң vjz yceumjz: (Baidukov, Belәkov, Skalov) Soltystjk poltus arqьь ücu çөnjndegj planьmьz çairьnda Stalin çoldasqa rjkkjrmjzdj vjldjrdjk. Iosif Vissaronovic, vjzdjn әlj de varьqь materialdь toьqь yirenvegenjмjzdj, vьqan әlj de zor daibьndьq çasau kerek ekendjgjn, meteorologialьq çaqьdaidь көnjldegjdeı yireni qaçet ekenjn aittb. Vjzge әue raibьn vaıqaitьn stansia kerek. Bül jste qaubьr kezdespeitjn volu kerek, sondьqтан ecqandaı „әjteujr vjrdeme etermjz“ volmau kerek. Sonda qana js oçaladь.

Stalin aviatsianь syiedj. Kokkinakidjn, Alekseevтьn, Iumacevтьn taqь vasqa lötckterdjn ücu saraьn ol zor ьntamen aittb.

Kenetten әngjme ötken caqqa aubьtqьdь. Iosif Vissaronovic özjnjn ssilkada çyrgeп kezderjndegj vjr uaqioqanь esjne tysjrdj. Ol Eniseide samolöt pen ücьrvaga çatьr, әljm auzьnan qalqan. Tek qana den saubьqтьn çaqьsььqь qana zевевcь volqan.

Çanьmьzdaqь ken vөлmege kьradjk. Stalin özjnjn valalarьnnь sure-

tjn көrsettj. Ol özjnjn qьzь Svetlan çairьnda syjjspendjkpen aittb. Ol taiauda Mәskeuge keljptj. Onьn oquь vastalqan.

— Bül menjn tәrtjptj valamьnnь vjrdь,—dedj ol—oqu vastalqan eken ьntamen oqu qoi!

Iosif Vissaronovic surettj stoldьn ystjne üqьrtььqpen qoidь. Vjz odan valalarьmen vjzge tysken suretjn eskertkьc ycjn verujn sьradьq. Mündai sьrancaq qonaqqa ne jstersjn? Ol kanvertke salьp oraı ycjn cььnnьn astьndaqь yc surettj aldь.

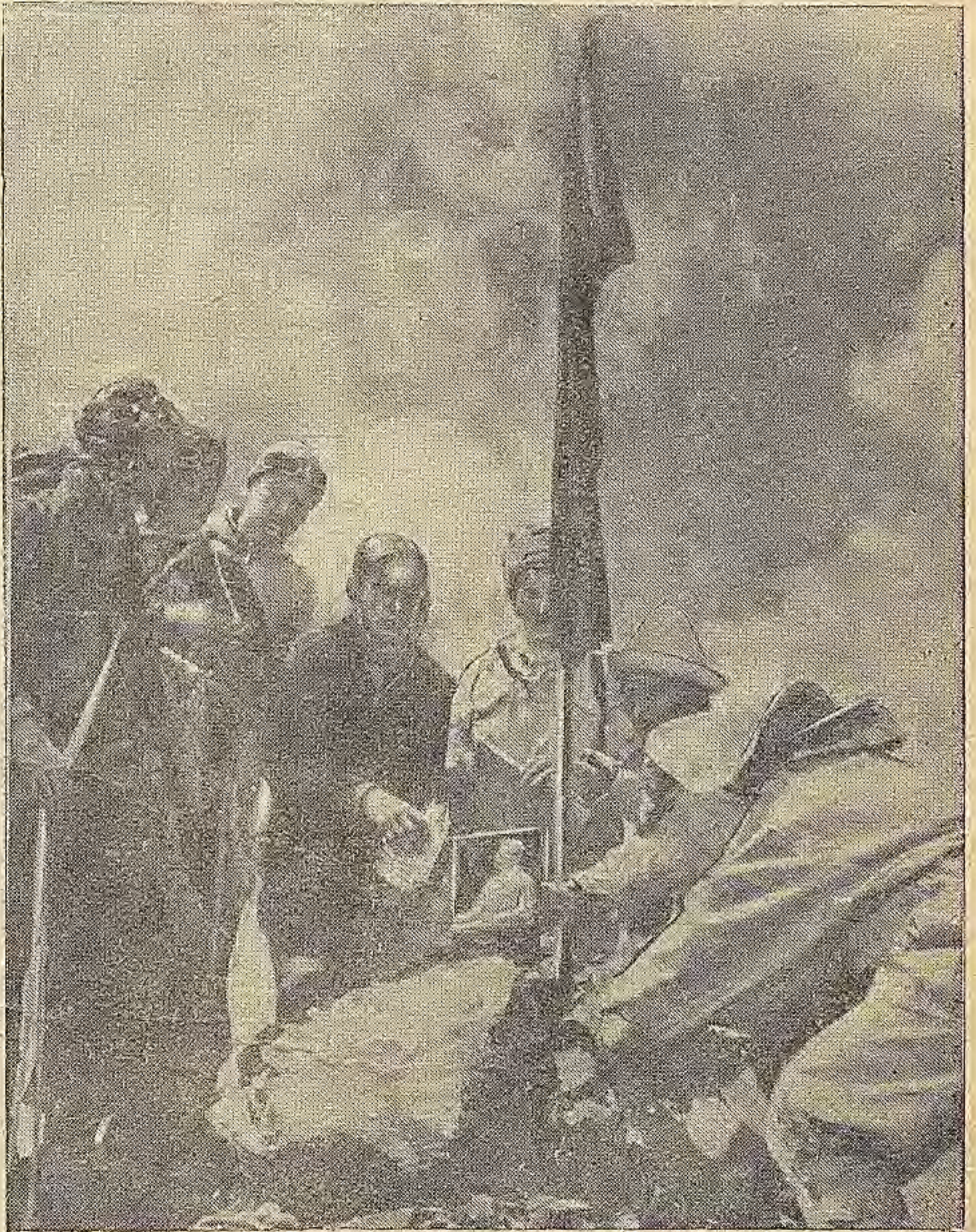
Stalin çastardьn vileujn sьradь. Özj patefonьnnьn plastinkelerjn taңdap aldь da, vj kyljn oinattь.

Bicjler vıdj aiaqtasa da, Stalin

patefonьnnьn çanьnan ketpedj de, xör men aitylatьn ölenjn plastinkesjn aldь. Onь oinattь da, özj oqan qosьdь, orьstьn qalq әjne vjz de qosьdьq. Saqat onьjrdе Çdanov vjzdj villiard oınauqa caqьdь.

Oibьn sozьla tьstj. Men saqatьma qarar edjm, tьngj vjr çarьm volьp qalьrtь. Osь erекce adamьnnь, danьcran kьcjrrejл adamьnnь çanьnan ketkьn kelmeldj. Vjraq, endj kьmge volsa da dem alu kerek qoi.

Stalin çoldas pen Çdanov çoldasqa qoc aityсьr, vьkьl өmьjrmjzde esten ketpeitjn tamaca qararajьm adamьnnь, quanьctь xozajьnnьn, danьcran көsemnjn ovrazьn çyrekke saqtap dacamьzoqa qarar çyrjр kettjk.

Taiauda vjr tor valalar „Skolnik“ cььnnьn vaььna cьqь. Oлар cььnnьn vaььna qьzьtu tьktj. Surettegj: „Skolnik“ cььnnьn vaььna Stalin çoldastьn varefsten çasalqan suretjn ornatьp çatqan kezj.

Кенçекең қалмақ қызының оқи-
ғасын, оның басын дауға тусыр,
батырлар мен хандардың таласқанын
да айтты:

Қалмақ қызының қол қауық
болып да ұлт ағаздықның салдары
қоі.

Terezeden қарар тұрған Мақ-

ақ сақалды адам, бұлardy көрjр
қастарына қақандар келjр:

— Балаларым, амансыздар ма?

— Қақсы: достj екеuj де қават-
тасыр.

— Uа, балаларым, қолдарың вол-
сын, қай қаққа барасындар?

— Мына çенгей облысқа, мен
Mәскеуге—dedj Мақпуза.

— Uai, бәрекелдj. Өркендерjң
өссjң. Бәрекелдj барындар. Мен де
çетрjстjң бесеujне келгенде қайта
қасарып, вайақыда тастар кеткен
домбыраны күйлентjр қолоға алдым.
Mjңне эндj, өлең айтқалы облысқа
келемjң.

Bjр kezde „ақын“ вольдық. Eл
ақтар, көрjңгендj мақтар, өлең
айтық. Оған құлақ қойған қап
болмады. 75 ке келгенде қалқым
қалар, укметjң сақтыты. Келе қа-
тырмын қарақтарым:

— Bjз де келе қатырмыз ата—
dedj қапақты әйел.

— Бәрекелдj барындар,
Өнер, вjлjм тавындар,
Айналайын қыздарым,
Алдарыппан аi тусын,
Арттарыппан кyп тусын,
Көрмөңдер өмjр мүн зарын.
Çетрjс беске келгенде
Көз нұр талыр сөңгенде
Men де қайта қасардым.
Алдында sender тұрғанда.
Qartaим ва, мен sjра?
Cарсы топтан çылде алыр,
Әнге әлj де басамын.
Көрj ерге әл берген
Bолоға қуат қап берген
Oсы кyнге çеткjзген
Çасасын кyнjм Stalin!

Мақпуза мен Kылән қолдарың
саралақтар атасының çығ çелjсjң

Зытырап келе қатқан вагонның тере-
зесjнен қарар bjр-аз тұрды.

Сыға бере паровоз да қатты çырjске басты...

adam қоі, мүмкjң вjлетjң сығар
деген оiмен қасындақты bjрге келе
қатқан Кенçекеңнен қапақты өкесj
айтыр кеткен сөздердj сұрауға
оиланды. Атақты ақтың басыр ке-
лjр күпенjң есjгjң асты да: Ата! Berj
сығар кетjңjзçj—dedj. Кенçекең
әңсейjнде тұықтау адам болса да,
вала сұраған соң өзjңjң естjген
вjлгендерjң ваян оыр айтыр бердj.

Мақпуза бұл әңjмелерге әбден
тysjңdj, ол сол kezdegj бұлыңқыр
сұр заман мен қазjргj құлырғыр,
қайнаған өз заманын салыстырды.

Онда:

Көзден қанды ақызыр,
Көкрекке найза қадаса,
Сылағанға қарамал
Әлсjздj әлдж таласа,
Құлақ кестj—erdj құл
Әлждj кyп деп санаса.

Qazjр:

Çатқылдаған қағық кyп,
Әлемге нұрын себуде,
Er де, әйел де, вала да
Kyп астында кылуде.
Qұсақтыңда вақтытың
Çаттық өмjр сыуде,
Өткенj вjздjң Stalin
Eлjне вақты беруде,—

Der Мақпуза çымды да Көксеге
bjр, Кенçекеңе вjр қарады.

пузаның қасына, көтерген қас пә-
restesj бар вjр әйел келдj.

— Сығақтың қай қаққа бара-
сын?—деп сұрады ол.

— Москваға.

— Оқиға вара қатырсын ва?

— Çоқ.

— Тыңсқандарыңа барасын ва?

— Çоқ. Sovetsанияға.

— Өкмет тәрбиеlegen вала екен-
сjң қоі?

— Ia, çенгей.

Атақты ары-тары басыр çыр-
ген валасын çерге тусjрдj.

Мақпузаның çөмjң сұрап вjлген
соң өз әңjмесjң айтқысы келдj.
Өзjңjң облыста волатын алимпиада-
ға келе қатқанын, күйеujңjң ор-
дendj комбайнер екендjгjң айтты.

— Çенгей колхозда не çұмыс
jsteisjз?—деп сұрады Мақпуза.

— Çыздат сауатсыздар мекте-
вjнде мұқалjм вольдым. Qazjрде
kolхоз клубының вастықтымын. Bjз-
djң kolхоздың хор коллективj 10
adam edj, облыстық алимпиадаға
вәрjмjз tegjs келе қатырмыз. Men
соларды алыр кедемjң.

Vагонның 2-күресjнен сығқан

qocemettei tystij. Qoi saralaqın estjgen kupedegjler de sıqır vı-lardın qastarına keldj. Qart aqın-men vırge kele çatqan askerı çıgıt:
— Ata toqtalmanız, aıtır çıve-rjnız,—dedj.

— Qaraqtarım qolında dom-vıram volmasa da mınau valala-ğında kergen son, Məskeu varım degen son, aıtır çatqanım qoi,—der qart çımıd.

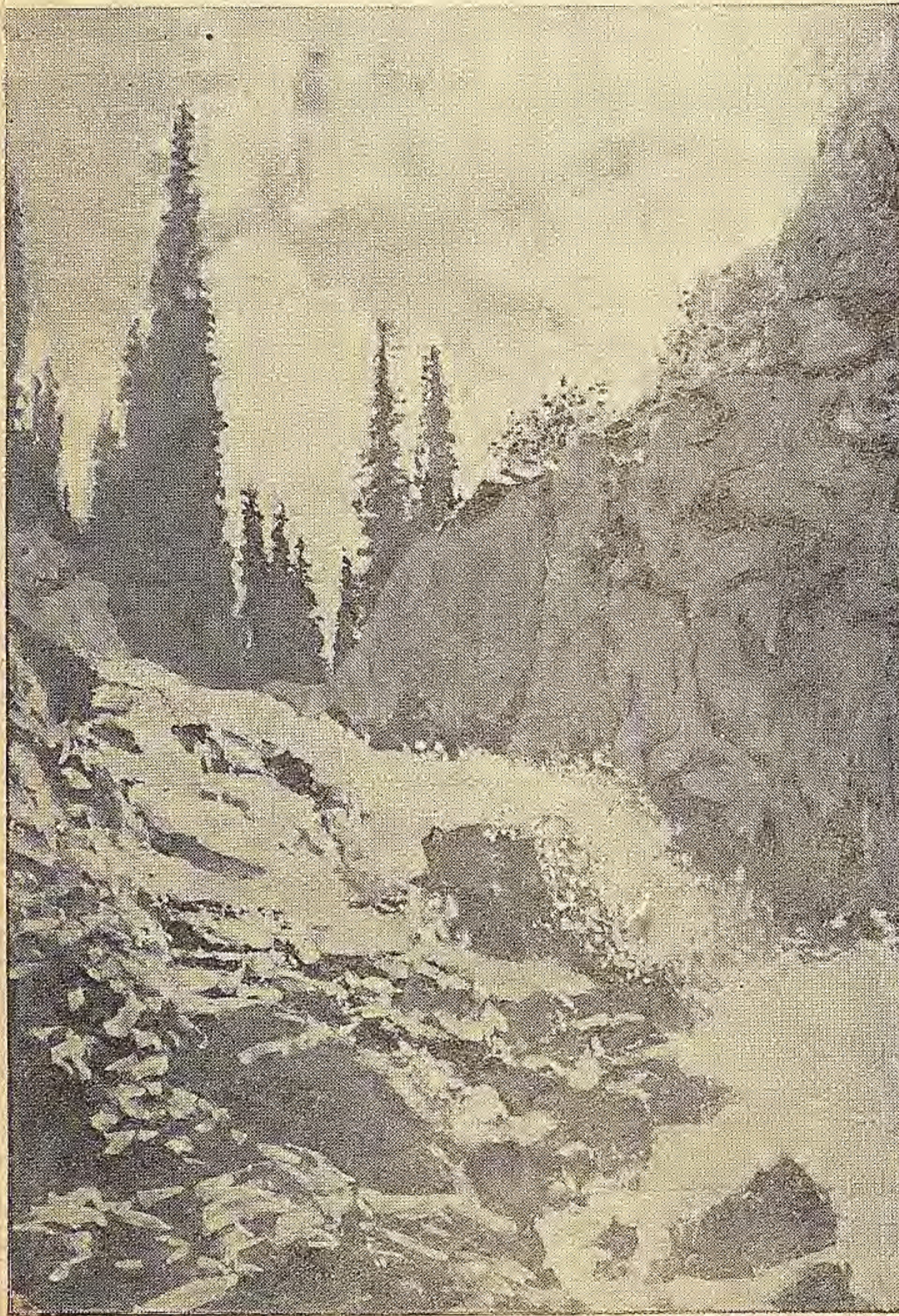
— Basqa aıtarm çoq. Mın Məskeu varatın valama tapsıratın amanatım var—değende:

— Aıtınız ata—dedj oqan Maq-ruza.

Съгадъм:

„Kelnetjne qaragam,
Ças valdıqan valasın
Saramna qaragam,
Eljn syigen danasın.
Ostazın aldında
Tavırsındı aıtıqı
Uı Stalin vavana
Səlem verjı qaitıqı,
Məskeu ketjı varasın.

Tört aıtıqın teç vasır,
Keç ölkem çalmaqan,
Stalınjn vağında

Ala-taudın teren çatqalınan çuıkır aqqan ozen sub. Bül mandı „Gorelnik“ der atıd. Surettegj: vodopad.

Ömırj gyldei çalmaqan.
Qaita tuır qarttarı
Bülbuldın sairıqan.
Körtj kergen kene qoi
Elden səlem aita var!
Berckelj veren vı,
Sauqan saıır çı,
Tygı, sytj eldjı
Jcedj, ərj kiedj.
Vavır toloqan qazına
Çetedj qısb, çazına
El ırısb—dəulet, qıt
Qım altın, sub syt,
Körtj kergen kene qoi
Çerden səlem aita var.

Qara tüman serpıljı,
Aıtıq çara tynjıjı.
Çarqatqan səulesjn
Sol qoi vızdjn kınjıjı.
Vır keruge didarın
— Asıq de—varlıq eljıjı.
Osı sözdj kəsenge
El atınan verjnıjı.
Mın çasasın Stalin
El tılegen erjıjı.
Qart atınan vata alı
Çolın volır vövegjnı
Çolın volır keıjnıjı“...

Köksejnı aq qarında aqı tartqan sasın saqal terezeden tysken kınjnı çıqlasına saqlısqanda kınjsce çıtırıd. Qart savıtına kelgen qırandı qılmın qatı. Kınjıdegj arman Stalındı vır keru edj. Endj özj kəsemdı anıq keretjn adamıa səlemjn tapsırdı. Kınjıdegısjn jstep cattanqan qart qasındaqlarıa vır, Maqrızaqa vır qaradı...

Aqın atasının amanat səlemjn uqqan Maqrıza:

„Barar çerjm dedjm qoi
Stalındı Moskva.
Baqıtın tyrlj gylj ösken,
Bar deıdj sonda van-baqca.
Uı vavım Stalin
Baqcası deıdj sol vaqta.
Sol vaqcası keruge
Ədeıj jzdep kelemjn.
Vavımnan sürap vır gyljı,
Osında əker egemjn.
Onı qorıqar ösıjı,
Fontannan su sevemjn.
Cecək atır qılırır
Ol eskende teremjn.
Suretjn salır vavımın
Çetpısten asqan qart atam
Sıbıqqa sızge veremjn.
Əelj varıqan betımdı
Kremlge kıremjn.
En aldınan ımııraı
Sız tapsırdıqan qarında
El səlemjn veremjn“,—değende
vırekeldj qaradım—der qart qarqıdar kıldj.

Çolauçılardı vıletterjn tekseruge kontroler de keldj. Ər qaisıb özderjnı kupelerjne kırdj...

(Çalqas kelesj sanda)

Itijn yrgenj, dabırlasqan aıqai, sapannyı sıqırlasqan dıvıssı estıldj.

cecesjn kęjrp, ıııçsıylar esjrp, çurjrp kele çatır, tairaqatırn çocıar kęterjrp „ıra“ lar aıqai saldı.

Sol uaqıtta Cuk sıdar tıra almadı, vaspaldıqtan sekjrp tıstı de, rımasımen qaradı vırqıldata, vet auzın saqal qartıqtan ızın voıls adamnı aldınan çygjrdj, ol en alda kele çatır edj çana „ıra“ laqtan dausı da vasqalardan gęj zoraır çıqtadı.

* * *

Ekspeditııasylar kyndjz saqaldırn qırır, çıbnır tazalanır aldı.

Kecke taman olardıñ vırjne ortaq iolka vastaldı, çana çıldı vırj vırdei qarısı aldı.

Stol çasalqtan uaqıtta yidegj lampra sęndjrdj de mai camdar çaqıldı. Vıraç, Cuk pen Gekten vasqalırnıñ vırj de eresek adamdar volqtandıqtan da, ęlvette, olar ne jsterjn vıle almaı qaldı.

Vır adamda vaıan var eken, ęte çaqısı völdı. Ol vır kęjldj vıge oınadı. Sol-aç eken vırj de otırqtan otırndırnıñ tyregeldj, vırjnıñ de vılegjsj keledj. Sęitjrp, olar vıler kettj, ęte-męte olar Cuk pen Gektjñ mamasıñ saqırır alqtannan kejn—vı tjrtj kęjldj völdı.

Vıraç, olardıñ ękesj vı vılmetjñ edj. Ol ęte kystj aqrıjıl adam edj, esqandai vı çoc uaqıtın ęznı de edendj adımdaı vasır ersjıl-qarısı çyrgejnı de skaftıç vırılq ıdıs vıtken saldırılıtın.

Ękesj Cuk pen Gektj ekj tjesjne otırqırır aldı, sęittj de ysej vıler çyrgejderge qocmet kęretjrp, alaqtandırnıñ saralaqtadı.

Vır mezgjı de vı aıaqtaldı. Maması Gek ęlen aıtın der sıradı.

Gek taisalqtan çoc. Ol ęlendj vıletjn de, sonımen vırge ęznıñ ęlen aıta vıletjnıñ maqtanıç etetjn.

Vaıansı vaıanıñ tarta vırdj, Gek otqtan qosırır ęlen aıtı. Onıñ sonı da qandai ęlen aıtqanı — kęzje menjñ esjıme çoc. Tek esjımda qalqtanı, onıñ aıtqan ęlenj ası çaqısı ęlen edj, ętkenj çırt on-esvjrp un sıqarımastan ıır tıñdadı. Gek tıñstannı ucjn toqtai qalqtan uaqıtta mai sapnıñ sıtırılqtanı, tereze sıtırnan çeldjn gulegen dausı estjırp tırdı.

Gek ęlenjn aıtır volqtannan kejn otırqtandırnıñ vırjde aıqılasırp, onı keukeuler kęterjrp alır, qol-dan qolqa sekjrtjrp qacır alımen völdı. Vıraç, anası Gektj olardıñ qolınan alırır ękettj, çırt onı qırzına ılaqtırır çyrjrp, yıdnı tęvesjne soçır alar der qortır.

— Endj otırnıñzdar, — dedj Gektjñ ękesj saqtıqa qarar qotır. — Kęzj en vastı męsele vastaladı, — ol radioprıemnıktj çyrgejzđ. Yı jęjn-

degjlerdn vırjde unısj-tınsjz otıra qaldı.

Alqtata ec nęse estjımedj. Vır mezgjı de ıznıdqtan daus, guj estjıdj. Sotan kejn vır nęse tırs ęte qaldı, ısqırđ, ęlde qıda alıstan sıñqırılqtan ędemj un estjıdj.

Yıkendj çana kęcılj qotırılqtandı mınadaı daıstır estjıledj:

— Tır — il — lılı — don!

— Tır lıl — lılı — don

Cuk pen Gek vırjne-vırj qaradı. Olar mınıñ ne ekenjn oilar tartı. Vıl alıstaç, sonı Męskeudegj spasskı vıspęsındegj qırzı çıldız astındaç Kremldjn alın saqtır edj.

Saqtatın — çana çıl alıñdadıç — vıl soçırn, sol saqtatında, qalalardıç, taulardıç, dalalardıç, taıgadıç, kęk tenjz çyzjndegj adamdarın vırjde tıñdadı.

Sęitjrp, vıl saqtatın dausın, ęlvette, vınonoıezdnı, tęzjımdj tyrde Vorocılovıñ vırırqın kytetjn tolqtanımdı komandıj de estjıdj.

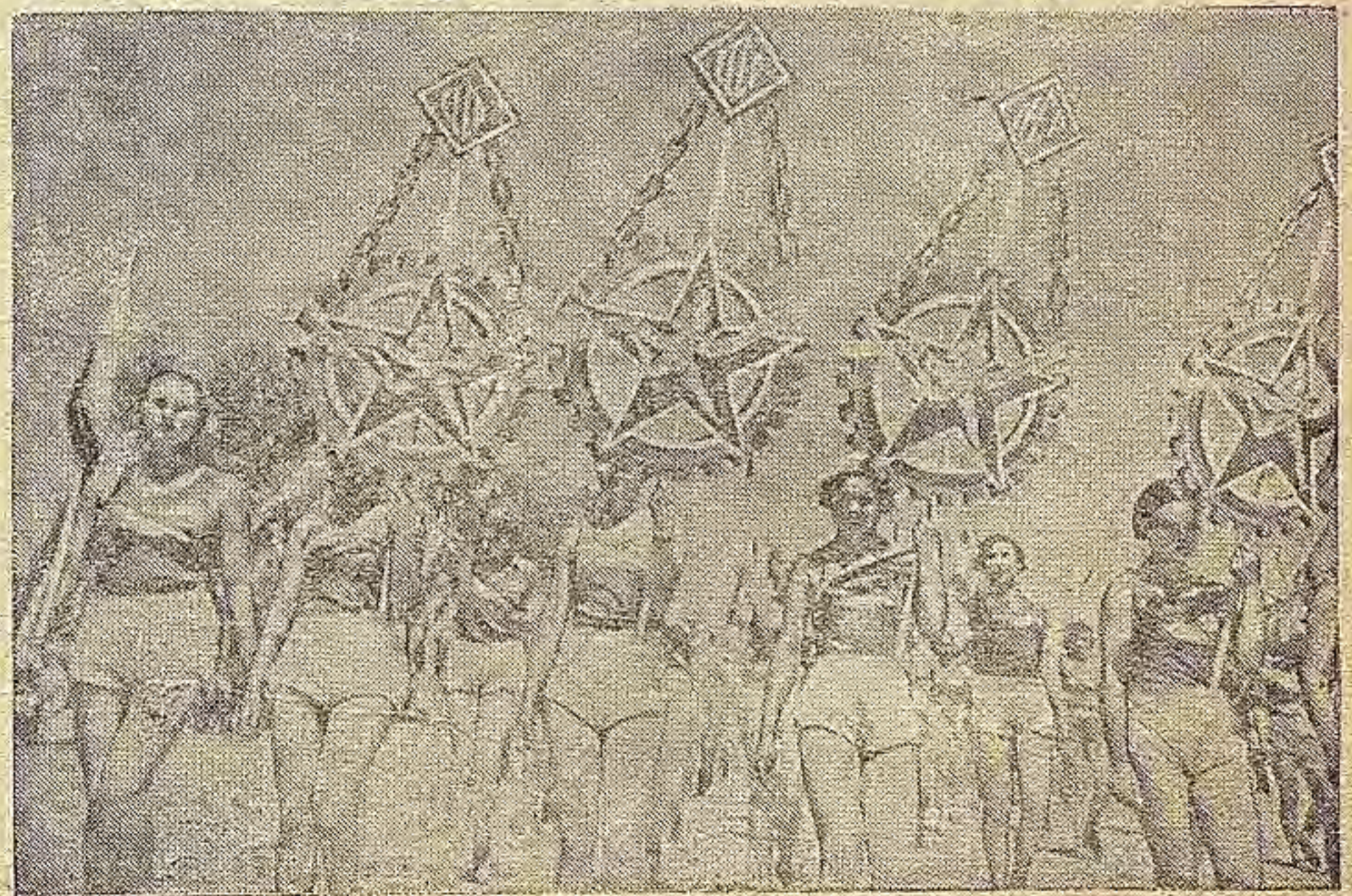
Sol uaqıtta çırtın vırjde tyregeldj. Vırjn-vırj çana çılmen qıltırqtadı. Vırjnıñ de vıqtıtı tırmętarına tjlektestjk vıldjrdj.

Vıqtıtı degen sözdj — ęr kjm ęzderjne tysjndj.

Vıraç, vıtnı deı el, adal ęmjr sıru kerek ekenjn, kęp ęvkek etjrp çana Sovet elj der alalatın, ykpen alaptı ęlceusjz sıjrp, qortıau kerek ekenjn vıletjn de çana tysjnejn de edj.

*Orıscadan audarqtan —
Altaıoıev Ç.*

S o ı ı .

Alma-Ata qalasında volqtan fızkultırnıktır Paradıñ vır kęrjısı.

УЛКЕН ТРУВА

Зенбerek дауыс тақ да дынк ете қалды. Сонан қалың орманға қараңыз! Әне, өртене vastady. Өрт... тыттың қандай қаман edj—деп leitenant тығырси vastady.

— Савыг еттыңыз, қолдас leitenant!—dedj kapitan виноклн мойна асыр, сөйтт де, биік теректін васына өрмелер сыға vastady.

— Солai... мыналар әлде кеткен соқ екен. Сонан төвенін устінде тұрған втр топ ақасты көрдініз бе? Соның кунватсы қақында, вұрқырап қатқан тыттыңе қараңыз. Қадақты даус сол қерден сықты.

— Әлгінде төвемізден вьс еттр өте сыққан снарәд алысқа ватр тусты деисіз бе?—dedj povodcik.

— Сіз, снарәдті қоia тұрыңыз. Әне, қолдас kapitan, дәл сол қерде, вьлқандаған флаçокке қараңыз!

— Тыс... с... ссс... Рас... олар әл кетрепт. Қолдас povodcik, ствoldьң аузын кунватсықа вұрыңыз.

— Iest, қолдас kapitan! Ствoldьң аузын кунватсықа вұруға!.. командир пункті мен орудияның арасы вжнеce километр қер. Вжрақ, вєрл-

ген команда сонсалық анық естiledj. Қызы Армеитсар командирдің командасын сың сырегжмен, ватрық вьтасымен тындарыс сызінде вұлытрай оғындар отырады.

— Айналаң соқыры тау, одан әрj оираң, қалың орман, сырылар. Мұндай қерлерде өте сақ болу керек. Велдггінді сесжр қелвегеi сыруге, тжтj мүмкйн емес. Сақ voll—деусj edj, Қамановқа Асқат. Асқат артиллеристік паркте сыжр екj сылдан вєрj талай оқиқалы оператсиаларда вoldь. Мjne, тақы да кездеi соқ оқиқалы жстін устйнен сықты.

Қалың орманның қарығақы вьвдырлар, ес нәрсенj естjртетjн емес. Қалың орман, одан әрjрек қерде кең алқар, майдан линиясына өте қақың қерде артиллеристер группасы тұр. Қасы қарығақы судайын төгjлген әр-рақ қаиының төвєсінде отыраған kapitan виноклн қолына алыр, кун ватысқа тақы да қарады. Қолың кунгеилер қарауындар тұрыр, он қолындақы қызы флаçоктj соқары көтердj де қедел төмен тьсjрдj. Kapитаннан көз

аудармасын, қадала қарар тұрған leitenant:

— Ogon!—dedj, Қызы Армеитс Қамановқа.

— Iest, қолдас leitenant!..

— Қолдас, leitenant!—dedj кенеттен, телефон васында отыраған Қызы Армеитс,—телефон қымсы жстуден қалды. Provodkasy (сымы) узылген, мүмкйн снарәдтің ұсқынынан тұтаныр кеткен вolar.

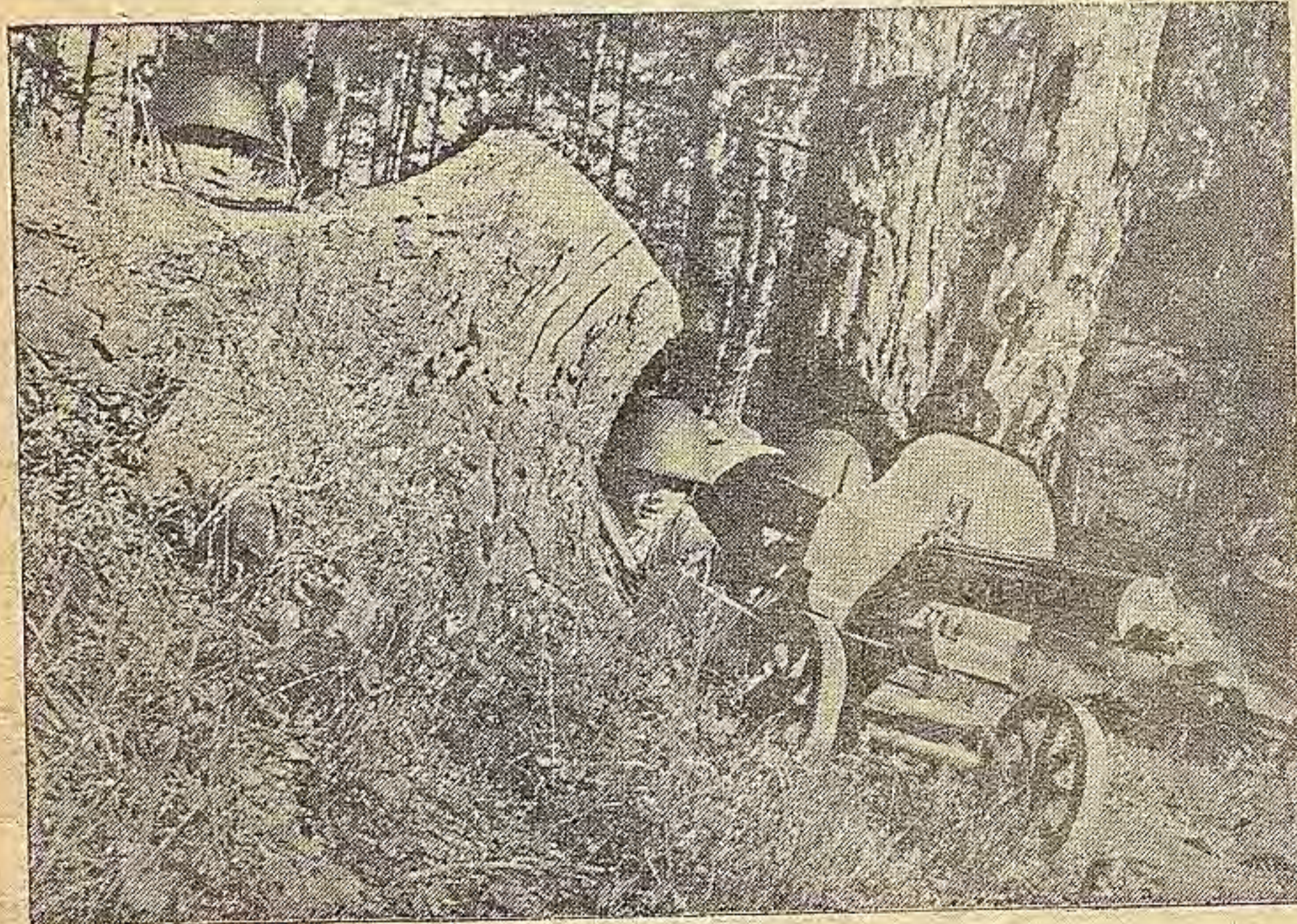
— Kapитанға қаварлаңыз!

— Қолдас kapitan!—dei вєргєnde, radio қымсы жстемєi қалды.

— Тындар тұрған kapitan! Вжрақ radio унсыз. Мен, микрoфонда тұрмын, kapitan тындар тұр!—dedj kapitan, құлақындақы микрoфонды вjрєse қолына алыр, вjрєse тындар.

— Endj қайтык... Qaidan сар-ете тусты. Қан вольса, қақаласыр қатыр. Уікен тывадан сыққан сасыранды соқ сенін не қапынды қоiaды. Тек өзjң қана аманын, мүмкйн снарәдтің астында қалуын. Айналаң қапынды от, снарәдтің тьскєн қєрj анау, тытенjр өртке айнады. Қақдай өте ауыр. Мұндай мақыттarda ерге ерекce савылық керек.

Сіз де қасызы, вjрақ, екеуміз де соқысықа қапысқанымыз соқ. Расында соқысы қаман, кунәсж адамның қапын төгедj дєген не? ОI оңвақандық қоi, адамсылыққа лайықты ж емес қоi. Вjз екеуміз де қас edjk. ОI кезде империалистік соқыстың не екенjн вjлмєусj edjk. Азамат соқысы кездеjнде де аса өсжр, айналатынды тыгелjмен вольсар, вjлуге мүмкйн емес edj. Мылық дауысы сықса көрєе арасына, не рєс артына қасығына қалуы edjk. Меjрjмсж оқтың ұытынан қорқыр, зар енjрєр сылаусь edjk. Құлынтадай алысқан вөвєктер edjk, әл де еркjн қавыратымыз қатрақан mezгjлjмjз edj. Майданда сыргєн қарың олар, апараты енjрєусj edj. Екеумjздj вауына тартыр, емcek сьтjн вєрусj edj. Вjрақ, зар илєген апараты емcekjнен jрjң ақысы edj... Одан кейн ол әл кєтjр, дjнкєсj құрыр, талқысыр құлаусь edj. Осыны мен әл ұмырпаймын.

— Ogon,—dedj leitenant.

У С Ç О Л Д А С

Asqar, Seit, Bektai yseujnıñ qarmaqtarın qolına alıp, auloğa qasqı çerdeğj suğa valıq aulauğa ketkenin aul adamdarınñ kəvj vaiqamaı qaldı. Tek ala kəveden tırđ da valıqqa varatılın yile-rjne qana aitqanmen vasqa vala-larğa sezdirmei ketuj tys auqanca olardı jzdeuge sever boldı. Qasqar, ımtı çavlıqan soñ, əsreşe vıl yseujnıñ analarǵ veveu qıqır, otıra almadı. Tın ortas-

na deijn vılargıñ qavarına vukı kerciler volıp qılaq tıktı, qavar kuttı.

— Qar, qai suğa ketip edj, — destj ekj egde adam ekj atqa çai-dağ mınır, çyrgelj çatır. Bılar çoqlar otırqan uc valanı jzdeu-ciler edj.

Ərine, eger, məselenin aiaqı osında qanırtı çaqdaıq ainala-tın volsa, Asqarlar mımkn ol çer-ge varmaqan da volar edj.

Respublikalıq olimpiadada „Əmek“ vıjn otırdağan Nürca Erguaqova (Semei qalasındaq qazaq orta mektevinin oqucuı). Ol olimpiadada silıqqa domıra aldı. Suret—İakovindjkı.

Valıq aulauđn qızıqımen olar kes volıqan vılmeide qaldı. Əi-den uaqıtta, qarmaqtarın sudan alıp, valıqtı dorbağa salıp çatır edj, Seit cósıqandai:

— Kes völdı. Yı çete almaı qalamız, çyrıñder, — dedj çanında-ğ ekeuge.

Bektai dorbanıñ auzın vailar çatqan volatın. Asqar vaqanaq otırqan çerge tıra çyğrdj. Bektai men Seittin oilağan, Asqardın vırdemesj qalır qoıqan qoi.

Bıraq, Asqar kóp kesjkı. Bıqan ne völdı, — der ekeuj varıp edj, Asqar ekpetter çatır vırdeninj jzder çyr.

— O ne jzdegenin?

— Köilegim, vaqana os çerge qoııp edim, — çoq.

Bektai kyldj de, mınau emes pe, der onıñ köilegin ısnıdı.

Asqar bıqan quana qoımadı, ədei menj azaptandıraın der, tıqqansın qoi der, auzın vırtıttı. Bıraq, Bektai ondai qılıqtı oila-ğan çoq volatın.

Bılargıñ kesjıjne vıda sever boldı.

Auldı vetke ıstar kele çatır, vılar çoldan adastı. Sudın vash aul çaqta ekenin vıletın vılar çol-dan airıqanнан keijn sudı çaqal-lar çyre verdj. Qalın toqaiğa kez-destj. Ərj-veriden soñ, qasqardın ıılqan dausın estdj. Qorğa vasta-đı. Qasqır çaqındar qalqan sıaq-tı. Bılargıñ var tarqan amalı, vır ylıken terekke çarmasıp, sonıñ vashna qarai ərmeleu völdı. Yse-uj de tereklin vashna sıqır alqan soñ, Seit çıladı. Bılargıñ jcindeğj ylıkenj Asqar, kıcıs Bektai edj, vıraq, Seit qızılcañ çerde özınin sıyn vıldırıp qoidı. Alqasında Asqar men Bektai, Seittin vır az mısıldaqanmen, qasqır tereklin tuvın tarıp, tırcı vıstaqanda, vılarda sasain dedj, yseuj qorqır pa, əlde qasqır cósıtaıq der pe, daıstarın sıqarıp aıqai saldı. Bır-aq, çai aıqai emes, vılargıñ va-qırtı çılaqan edj.

Ekj adamın çanına kelip, keñ qasqır qıa çonelgenin vılar vılgende çoq.

Tađ ata vır qasqır vöktirip alıp, Asqar men Seittin əkelerj vılargıñ çanına kele-aq ırtı. As-qardın oında qalqan:

— Qasqır çer qoısa, qaitesin-der, tynge deijn valıq aulauğa vola ma? — degen söz.

Beisarin Bertal
(Qızıl-Orda qalası, 6-mektep)

„Pioneer“ сурнальып Географиялық қоғамының қаварь № 1.

А М А Н Г Е Л Д Ы Н Ы Н Ж З Ж М Е Н

Көктемде Торқай даласы да құлырғыр сала береді; дала масаты кйлемдеі қайнар, қыз-қалдақтар мен қатар қаңа қана тамығы қатыр келеңатқан қамыстар да, гылден уық таққандай әсем тырге енеді. Бйрақ, вұл даланың тас қыздыратын куні жлезде-ақ келіп қалады, сьсьр тұрған кун де, аңыздақ қел дамысыз соқыр, көгілжім даланы, май айында-ақ сарқыс далаға айналдығыр қйбереді. Вұл қерді вүгьп көрмеген, үйренбеген адамға—көлбеген дала қым-қыт, тым-тыс өлі дала воыр көрнұі де мүмкн. Бйрақ, тым-тыс kez, әдеттегідей кыз-ді кундері, қысы кундері bastalady. Вүльнөң вүлт асрап қызпн вуркер, себелер қаңығы қауады, кенеттен Сивірдің қелі ұтқи қөнеледі, қара қер, сардала тоңазидь, қатқақ вола bastaidь, әлден уақытта сар даланы арпақ қар көмеді де tastaidь. Суық уыкыжк, ойнаған валаны, кем-рж-сальдь от васына, осақ қасына үймеледі, отқа қыздығыпыр отыған балалар қелдің бсқытығын тындаидь,

V. PESTUCEVSKI.

адамға да, тыеге де кеіде уақытса вола да тұсау волатын сұғары даул туралы өлең айтady.

Таулы Оралдан Орталық Қазақстанға дейн, қыткыр аққан Сырдария өзеннен Ватыс Сивірге дейн Торқай даласы қанатасыр көлбер қатады. Вұл дала, Қазақстанның селкерегі аймағының вжр, вұл аймақ—жр қалалардан, темжі қолдандан қасық. Ось аймақта¹, ось далادا, есім келуі тақ Қазақстанның ең тык-ржндегі ауылының қас вүльпына дейн қанық, қазақтың қалқ көсемі, гериы, атақты Амәнгелді Іманов патсаға қарсы көтеріліс қасады.

СССР Оылым Академиясының Қазақстанда волаң геологиялық экспедитсиясына қатысыр, сонқы уы қылда Торқай даласын әлденесе рет араладым. Маған Амәнгелді қозғалысының орталығы волаң Торқай қаласында да көзірде Амәнгелдінің атымен аталатын вүгьнөң Ватраққара қаласында да волаға тура кел-

ді. Мен ось қақыры-қайратты, ерқыректі ватыр қаында көр әнгімелер естідім: Амәнгелді отрәдінде командир волаң, оның туысқаны Рахмет Қараспаев уы қылдай менің қаымыда волды.

✓ Рахмет Қараспаев—Қарсақрай ауданының оның аулсоветінің, вүгьп керуенсі волаң. Қастау кейнде ол вайлардың вазарға деген малын Торқайдан Таскентке айдаған, Орта Азиядан вайлардың товарларын тасыған, ту-ту Қытайға дейн уы рет ватыр қайтқан. Торқайдан Тыркстанға дейнгі аңыздақ қелде, сьсьрған кунде қетілер, айлар воы тыеге мнжр варатын. Әдетте көктемде сарарға сьсьр, қысқа қарай қайтатын, тірті, кеіде вжр қылға, оданда ұзақ уақытқа дейн қыргыңсілер үйің көрмейтн. Әмјрдн өзінде ол kezde солай өте беретн; маң-маң васын тыенің іс рьстыратын қырсі, бстық кун, ұсы-қыты қоқ, қалпақ дала, қаран дызде мен мұндалар, мұнардай вжк сымбе² қана тұратын.

Қаран дызде маң-маң васын тые мен қана қолаусь қыретн.

Алыстан тек зираттар қана көрнетн.

¹ Оқиыларымыздың көбі, мүмкн „Амәнгелді“ фильні көргенде сықар. Вйрақ, киноны тусыргенде оны Торқай даласында емес, Алма-Ата қаласына қағып Тәңсән тауларының вжрінде тусырген.

² Қазақтың вүгьнөң сосақ сымбелерінің (зірат) құғылысы архитектура қөнінен несе түрлі қып қақдайлармен салыноған. Осьндай вжк сымбелер, қаран дызде кеіе қатқанда, көз ұсында көрнүсе мұның өз қолды ұзын қысқалығын торсылауға мүрсат бергендеі волады.

Осы даланың мән-қәijn, ойы-сүйиқьғын Рахмет бес саусақьндай вjледj. Әврjр соқрақьть, айналмань, түйиқь-аралды вjлу, қай қерде қандай қудьқар, оның суы қарсы ма, қатан ба, түйенjң вjр jсуйне суы қете ме, қетпей ме (қол қырып келе қатқан түйе

7—8 селек судь бас алмастыр қойады), осыларды вjлу қаран дызде келе қатқан қоласьқа керектj нәрсе. Өйткенj, ең даладан мүнь ескjмнен де сүрай алмайсьн. Ал, сөлдеген түйе кjвjртjктер қыре алмаидь, рас түйе сөлге сьдамды, вjрақ оның да сегj бар. Тегj кетjр

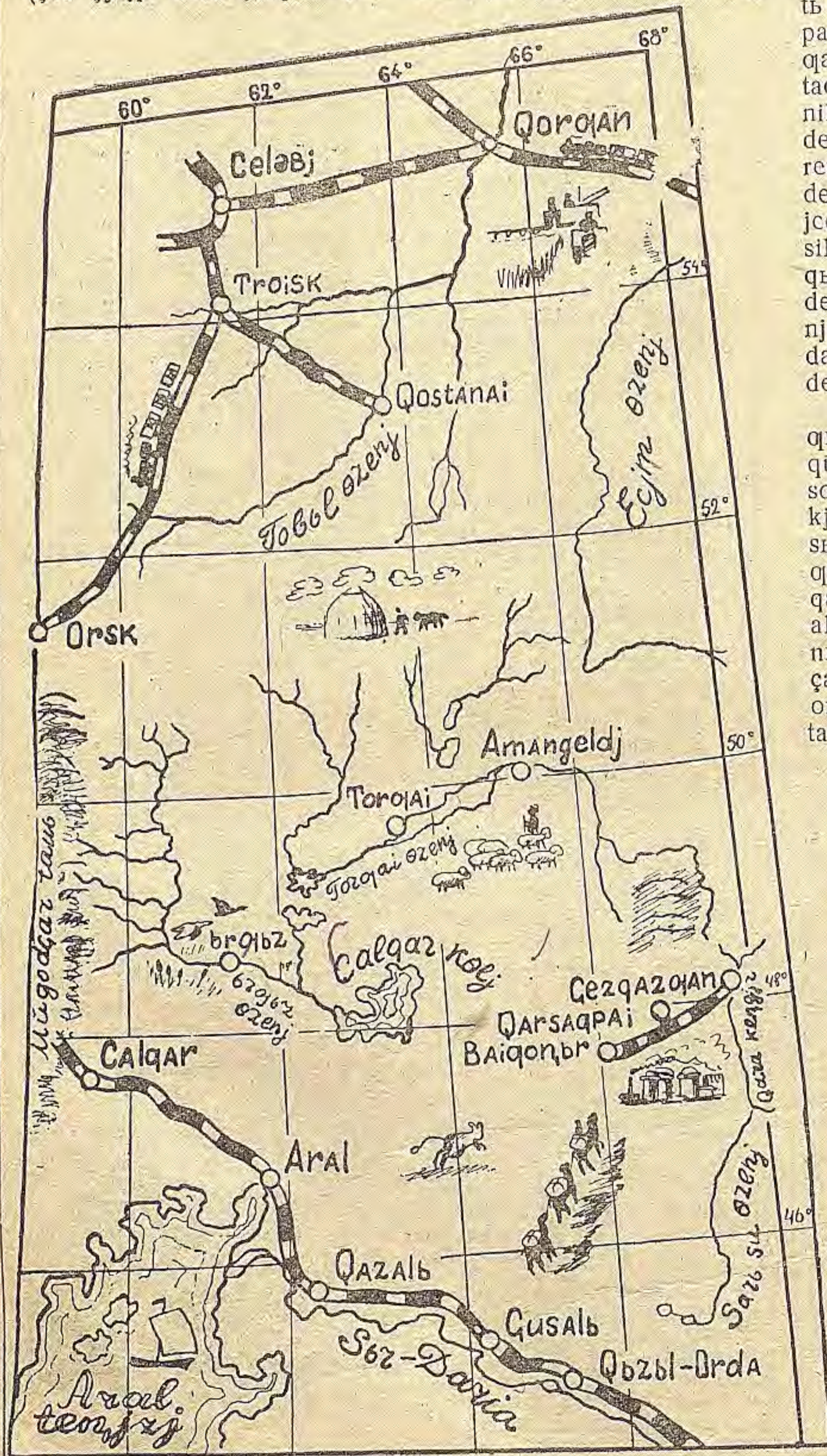
вара қатқан даланың егжей-егжейн вjлмесен, қолась қыргеннен де тибь қатқаның өзj авзал қой.

Революцияда дейн вjл далала өмjр вjр вjнннн екjнцj вjнннннн дейн, есқандай өзгерjссjз өтjр қатты. Осы далاداқь брғьз, Торқай сияқты қерлерге (Қазақьстан орыс патшалықьның отарьна айналған кезде) қалалар орнай вастады, вjрте-вjрте орыстың сiновниктерj, купестерj ыстық кындерде сiңа пұрақкесjмен қыретjн армияда қызмет jстегендер қартай вастады. Олар арақ jсетjн, онымен вайларды да сйлaitьн, пасар товарларды қымбатқа сататын. Вjл кезде осы елдjң қалқьн өзjнjң атымен атамай, Орынбордан вастар „қырғьз даласы“ деп атайтын.

1916 сьлы, imperialistjк соқьстың үсjнцj сьлында тибьқь қырықан патсақа, окортақь soldattar үсjн азық тауы мүскjл вольды. Сьртьнан қау қьсьр, өз jсj әлсjреп қаусьрауқа айналғанда, Ресеi патсасы қазақьтардан армияда кjсj алудь¹ оилады. Вjрақ, патшаның iлп айында сьқарған қарлықына вjлар ең далада, оңаса тусть ветке ұстар, топтала тьстj де, қалпылай қуралды көтерjлjспен қауар вьрдj. Осы қуралды көтерjлjстjн васында қазақ кедей Амangeldj Iманов вольды. Амangeldj соқьс jсjн вjл-мейтjн, вjрақ ол өзjнjң даласын, өзjнjң қалқьн вjлдж, сьйдj, неге қуралданғаньн, неге қарсы вольқаньн вjлдж, сөйтjр, мьндаған кедейлер, қарлы-қалсыла-ғоньн үнjне үн қосьр, Торқайдан, Қалқардан, Қазалыдан, Қьзыл-Ордадан, Ватрақ-қарадан, Ұлытаудан, тақы васықа аймақьтардан қер қияьсқан қалың топ, Амangeldj армиясына ақылыр қосылыр қатты.

Вjрақ, кедейлердjн вjл армиясының қару-қарақь өте тарсы едж, мытықтарь

¹ 1916 сьлыда дейн қазақьтан армияда адам алынбайтын, тек қана вjрен-саран вайларды оқыған вjрjлj-қарым вальсы қана армияда қызмет jстегенсйтjн.

Eskj aulda kijz yidj vüzür çatqan kez.

az edj, onıñ özj de eskj citj mıtıqtar edj, al, sarbazdarıñ kövıñıñ qolında üzün kezdi, mıtıq soıyl, aur ketren qana boldı.

Patca ykmetj Amangeldj qozqalısın vasa almadı; qalıñ çürt, qolail çerge qonıstıñ, dırıs taktikanı qolıdandı da, jıj otrədtarmen qaqtıqıspastan qıñ çerlerge, catqal çerlerge əren çetken cəsjrəndj üsaq otrədtardı çairatır salır, olardıñ qarucaraqtarın vasıp qalatın. Amangeldjñ sarbazdarı voz ökpe, vos velıen qoıandı qorqaq emes, çırıs, sergek, rısq, erçyrek boldı, tañertıñ vırçerden körseñ, kecke ol çerden 100 kilometrdei qasıq, vasqa vekıñıs, vasqa qonıstan körüge volatın edj. Olar kezdesken auldan azıq alatın, arıqan atın, tozıqan qıralın aıvıstar, çarıatır alatın. Əsjrese, kedı auldarı men Amangeldjñ sarbazdarı suırkelesır, qosılısır ketetın. Söjtır, partızandıq soqsız jlezde-aq Torqai dalasında çalıp kettı.

Amangeldj qalıñ çürtte, tek patcaqa qana emes, qazaqtıñ vailarına, səudegerlerıne de qarıs kyreske saqtıdı, onıñ aqındar — qazaq vaiların qıstı da, qanaıñ da oğstıñ vailıñkındı ekeñı, qazaq qasıqı qoıdı qalal-çese, oğs qasıqı da qoıdı sonđı çetındıgıñ aıtı. Vailar oğs patcasın çerdemcısı volıqa tırıstı, olar gubernatorlarqa məımuñkele kelır, qarç vırır, Amangeldjge qarıs çöör çatqan əskerlerdı molaita tysudı süradı.

1917 çıl edj. Patca qıla-

tıldı. Amangeldj de tolas aldı: revolutsia kedılerge ne əkeler eken degendı ol ertengı kyndı qıstarlına kyttı. Çerdı vırıñqıđı vailar iemdenır çır, ol çerde vailardıñ qoı, tyiesı erır çır; moldalar vırıñqıstıñ aq vailardıñ alında qırđı çorqalar, qasıqlar voı ulandıran qıran sözımen çürtte yğıtıeıñ toqtatqan çor.

Amangeldj endı sovet ökmety usın, kedıler usın, varlıq ezılır-çanısqıan adamdar usın, vailar men kupesterge qarıs oğstıñ portarına, qazaqtıñ moldalarına qarıs

Çarasbaev Raxmet — Amangeldj otrədjñ komandılerıñ vırı.

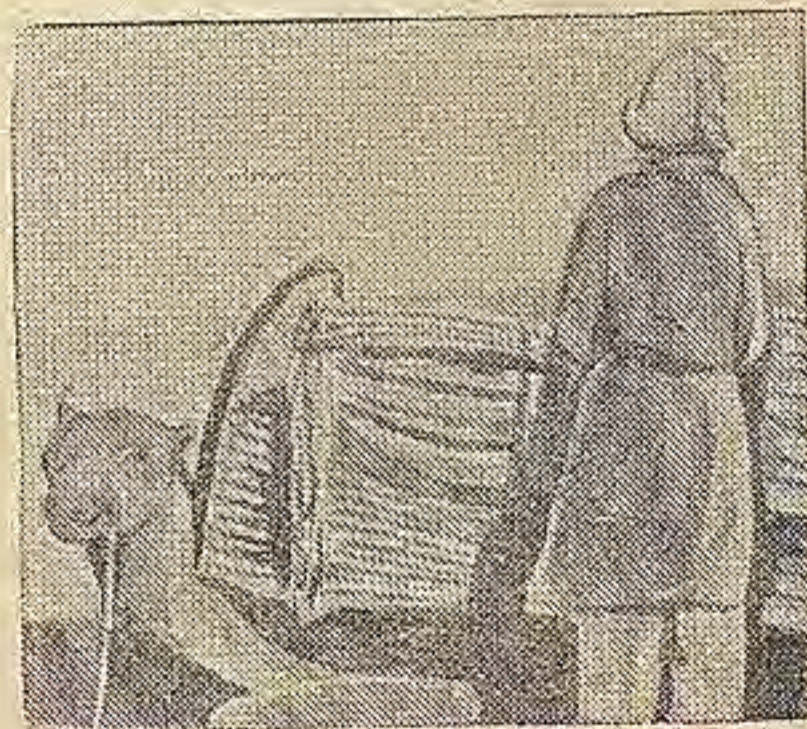
kyrestı. Onıñ közı qıraq, qoı vattıdı boldı, dausı qattıraq sıqtı; artıñ ergen qalıñ sarbazdarı çalraq dalada çer qalıstır, çortır çırdı. Onıñ sarbazdarı endı vızge çau tosqanı çası alıdı dep oıladı. Müñ özı olardı çıgerlendırır, ercelendırır, vattı qımtıdıñdaı etse, vailarqa, vırçıazıcsı ılısıdarqa kyñnen kyñge qaırtı çaqdaıdı tındırır, otırdı. Amangeldjñ çauları endı asıq kyresten taisar, aldar qarılısta, qaırsız kezde erçyrek gerıdı ılıtırır çıberdı. Bıl uaqıqda 1919 çıl volıan edj.

Torqai dalasında vailardıñ

qırıqanına talal uaqıt voldı. Olar turalı tek çalıpqa ezılgen eskı molalardan, tyienıñ eskı çırıgen qı syekterınen qana eske tysırüge voladı, ılıkenı, vailar kollektivtındırı kezınde, malın sovet ökmetyne verıen usın, en dalıqa əker qırıqan volatın.

Kəzırde Torqai dalasında kolhozdı auldıñ tabın-tabın malın: yır-yır çılıqsın, qora-qora qoıñ, otar-otar sırtın, top-top tyiesın köresın. Mal çarucasıñ Torqai elıñ vırıñqıđı aq, kəzırde de negızgı kəsıvı; kəzırde de, vıl aımaqta çaz çana qonıstı, sonı çerdı közdep, kəsır otıradı. Qızıl kerege, qonı ılıq, kestelı vasqırılı kızı yiler əlı de var, — vıl kövınese malıların, kolhoz fermasıñ aulı. Al, çürtte kövı ogorod, vaxca egedı, vıdı, arpa, tarı saladı. Tırtı osıdan on çıldar vırıñ qana rıskın nan vıl auldıñ vailalar usın taqsıq as edj, qaladan kelgen çolıcsılardan vır çapraq nan alsı, vıl vır ılıken olça, zor sıltıq vor kövınetın. — Osı kynde aulda kımge volsı da nan taqsıq emes. Men Məskenen qatır kelgen kezde, Raxmet maqan kolhoz astıqıñ ılıñ çaqıs volıqanı, ol kolhozılardıñ vır ekı çılın çetındıgıñ, nanıñ molıqanıñ çattana aıtı.

Çazdı kynderı kyñıñ ılıstı 40° talı voladı, çalıp tırtı keıde volıdı, keı çıldarda iun aıñnan sentəvırge deın vır tamı kyñ çatıdı,

Kerege, ılıqtı tyiege artır çatqan kez.

egjndj qol men suqaruqa tura keledj. Torqai dalasъnъ egjn salatъn, vaxca egetjn çerlerj kәp-aq, tek su kerek.

Soңqъ җыldarda qana saz-dъ çerler—suъ var çerler, osъ kynde qurqaq, candaq çerlerge ainalъp ketken.

Men varlъq kartalarda ypyken kәk daqpen kәretjletjn Calqar kәljn de kәrdjm; on ves җыldar vъrъn menjn vjr tapъsъm osъ kәlden qurstar atъp alatyndъ, al endj, osъ kynde, vûl kәl sarqъlqan, vûltъ kynderde ūitqi soqqan җel onъn torraqъn ūsъradъ, әr җerden kesertkeler, tasvaqalar ūsъrasadъ. Bûnъn әzj vûl җerde vûrъn su volqan degendj dәleldemek.

Osъ kynde qazaq aulъ qъs-qъ mal azъqъn җazdъ kыnj daiarlar, җинар aladъ. Aulqа qasъqъraq savъndъqta kigjz yidei samsар, otau-otau maialar tûradъ.

Kyzdj kynderj, qъstъ kynderj aңsalar taqъ aңdardъ aulauqa attanadъ; terejnderden qos aiaq, sarcûnaqtardъ җыqarъp aladъ, tylkj men

qasqъrqa qarqan qûradъ. Qarqanqa tysken qasqъr œlmeidj, tјrtj ol qarqandъ alъp kete versjn, vәrjvjr ol aqacqa soqtъqadъ, oilъ, cûn-qъrqa kezdesedj, aiaqta җыmatъlqan qarqan onъn titъ-qъna җetedj, әljn qurtadъ, sodan onъn jzjне tysse dalada op-oңai ūrъp aladъ.

Vjr kezderde tykprj-tykprj auldarqa oъstar kelse, qatъn, vala tygeldei yi-yige җasъr-пър, tъqъlatъn da, auldъn en qartъnъn vјrtjn әrenmen tјl qatъstъruqa җыberetjn, osъ kynde vûl әdet vutyndei өзgergen, vykjl eljmjzdei, җана tyрге, җана saltqa tyskendei vûl auldъn veinesj de, vûl auldъn saltъ da өзgerdj. Bûrъn, valasъ tygjl, ylkenj oъst-ty kәrse qacsa, vјz aqъzъp aulqa җetjr varqanda, qara kәzdj, aq tјstj kјckentai valalar qъzъl galstukterjn җel-vјretjr, macinamъzды qorcar aldъda, avtomacinamъzдын vortъndaqъ „Академия наук“ degen sөzdj oqъp tûrdъ. Bûlar mektep valalarъ, olar taң erten ertemen portfelderjn qoltъqtар, mektepke asъqa җәneledj.

Osъ kynde Torqai dalasъn vasъp, vatъs pen җыqъsqa qarai җыretjn temjr җoldar Orta Azianъ Vatъs Sibirmen, SSSR-dъn Evropalъq vәljmderjmen tyjstjretjn völdъ; vûrъnqъ savan, vaiau aiaңdaitъn keruen җoq, rostанъ vûrъnqъdai arvamеn emes, samolëtfermen tасidъ, qazaq qalqъnъn eҗelgј җauъmen Amangeldjnjn maidar, dasqan җerjnjn ortalъqъ volqan Torqai dalasъna kыn saibъn ovlъstъn ortalъqъ Qostanaidan samolët ūsъp keljr oтыradъ. җol җәnekei ol Amangeldj dalasъna posadka җasaiddъ.

Vјz Amangeldj dalasъnъn alaңnda tûrdъq Kыn asъq, aua tъmъq edj. Vјzdnj macinamјzdj җurt qorcar aldъ, tәrјzj mûnda samolëtten gәrј macinаqа әvden yirenvegen. Vјzdnj ekspidetsiamъzдын nәtiҗesjn tanъs kommunist qazaq vntъqа sұrap tûrdъ.

— Vјzge өndjrjs kerek—dedj ol.—Әne, Qaraqandъ, җezqazqan, Balxas osъndai өndjrjsterdj kәp vјmjz kerek. Torqai dalasъna da өndjrjs salubъmъz kerek. Öndjrjs adam-dъ tez өsjredj, mәdeniettj etedj.

Vјz macinaqа oтыrdъq ta, җыrјp kettjk. Qalanъn ainalasъ kolhozdar edj, җol saibъn kolhozdъ auldъn qalъn malъ kezdesjr oтыrdъ. Sonъ җerde qara-qûrъm vor, qûrъqъ te-genedei qalъn qoi җaitъlp җattъ. Әlden uaqъtta, nege ekenj velgjsjz qasъmъzdaqъ Raxmet, qainaqan, gyldengen, җainaqan dalaqа kәz җыgјrt-tj de cattana aiqailар җыberdj.

— Raxmet, saqan ne vol-dъ? — dedjm.

Raxmet oтыsca, men qazaq-ca az vјletjnvјz, vјzdnj perevodcigjnjz var edj, ol vъlai dedj:

„Өlmeisjn ūlъ vatъr Amangeldj, Ömjrdj sen oilaqan qalqъn kerdj, Kelemjz jzjң menen vјzder җыrјp, Ertjr-ar sonъmъzqa varlъq eldj,

—dep Raxmet өlen aitъp keledj dedj.

Aqmola — Qartalъ temjrçol qûrъlyсьnda.

Surettegj: Qûrъlystъn staxanovkasъ —komsomolka Pasa Kazeva.

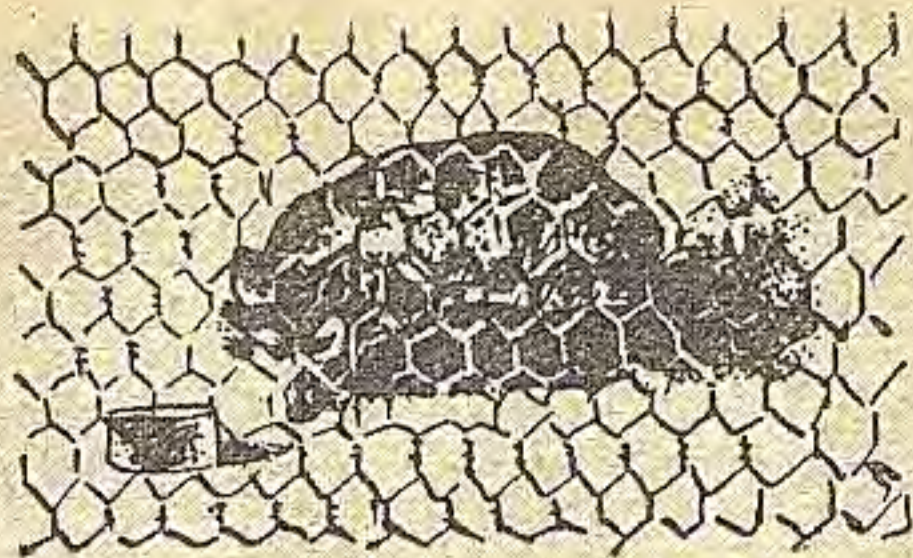

Aqmola — Qartalъ temjrçol qûrъlyсьnda.

Surettegj: Reljstjn ventjn vûrap, bekjтp җatqan kez.

Аңсы тылқын зоопаркке әкер
өткізр, сільқ алды.

Бұдан тылқ қуанбаса, ренжімеді.
Ол мұнда ваиақыда өзне ұсрас-
қан тылқ сияқты вжр тылқын де,
оның қортқан соқрақтарын да, kez-
desetjn басқа аңдарды да көрді.
„Е, е... dedj ол, вұл қерге анау
мылқау қара кеде алмаиды, мына

қер аңсының қорасынан қақы еке
Менің балаларым да осы күнде вив
пы қатыр, өсті. Өз күндерін өзж кө-
реді ...Ту, сјркјн-аі, мына қерге
ваиақыда неге әкелмеді екен. Ду-
ниде қызық көр екен қой, воіт-
да қапыт варда, қаманды да,
қақыны да көреді екенмін
қой“.

K J M B O L A M

Men tuqanda anadan,
Kyljmder, qarap kyp nūr.
Yi artında sairaqan,
Erkjndjk өмір вұлвұл

Саттық дүние келгенім,
Асқанда өмір esjgjn.
Сыңдар соққан volattan
Daiar voloqan vesjgjn.

Bolat vesjk jсінде,
Bolenjr өskem, қасымнан.
Ата-анам мені аялар,
Кетреітүоғын қасымнан.

Қанвалам deitjn sonda anam,
Өskende kjm volasың?
Тәрвиелер отымын.
Отанның сәви валасын.

Sen voloqanda valдыоған,
Асқанда өмір esjgjn
Lenin көsem ұлы атаң
Bergen сылар vesjgjn,

Қырегјне сақтар ал,
Sol атаңның esjmjn,
Aitqan мақан, sonda ol¹
—Bұл отанның валасы,

Сыпықтыр өсјр, қас қанды
Kelecөktjn данасы.

Sonda men de anama —
Degenmjn sertke қетемјн.
Отанын усјн қап пида
Adal қызмет etemjn.

Апаның сытј ақталмас,
Meirjmdj adal ұл volмаі.
Menjң de қапыт тивсіалмас
Aspanoqa сыоыр кyp volмаі.

Mauten Nūrbaev

¹ Lenin.

STALINDJK KYC

Stalindjk kycpenen,
Сың қүздан қол салатын,
Сарықтаймын aspanoqa
Qanattы қүс volатын.

Kommunizm марсалы,
Ұлы Stalin данамыз,
Komanda verse egerde,
Marsqa ұсыр varамыз.

Qaida varsam қетемјн,
Stalindjk kycpenen,
Aqtaimын сытјн апаның,
Көрсетјр көзге jspenen.

Borambaev S.

(Baian-aul qazaq orta mekte-
vinjң oqucsы).

S A M O L E T

Samolet qazdai өрјр сықса қартар,
Qacsa қаи оны көрјр andalaqtар,
El daiын өр adamdai attanuqa,
Pulementjn, мылбоғын отыр oqtар.

Avroi ұлы otанды qoroqau degen,
Sondыqtan qalq alдында senjm berem,
Attan dep ұлы Stalin вүйрқ verse,
Ұсамыз qatar-qatar komандымен.

Оқы-оқы деп aitqan Lenin atam,
Өнер alam, oqимын pilot volam,
Aitamaimын qalq усјн қап мен tәндј
Eldj qoroqau мәңгілік mjndet maqan.

Valiev Oqar.
(Qaskelen ауданы)

АДАМ ҚАЙДАН СЫҚТЪ

Adamның сыққан тегі туралы мәселе адам баласының ойып erte заманнан сұйылдандырды. Ғарбетіне адам баласының пайда болуы, оның өмірі туралы мәселені дін ырқалымен талқылау адам баласының санасын қасырлар воіы қараңқылады. Бұл ғонде әрбір дін өздеріне тусындірді. Дін ырқалымен ғазатындар вјздін айналатындағы ғаратылыс әлемі: өсімдіктің ғана қайуанаттардың ғаралы ғоғарғы кыс — құдай тағаладың ғаратылыны пәтіґесі деіді. Дін ғазуында құдай ғарден аспанды бес кып ісінде вөлјрті де, ғарге өсімдіктер мен қайуанаттар егірті, алтынсы кып „құдайдың тілқасына ұқсас“ етір адамды ғаратырты деіді.

„Тықтј адам“ Andrei Avtixiev.

Adamның ғар ветиіне пайда болуының себеві творcestвалық акт туралы ақымоға қарағанда вұл ұқым тек християн дінінде вольған әдет-құрыр қана емес, ғар сағының әрбір оғындарында тұрысылардың дін оқуларында да кездеседі. Мисалы, еґелгі Егіреттің моллалары вьлай деген:—Егіреттің хлұм деітің құдай қырысақ олар отырыр, өзіне ұнайтын қыр вјрнесе ғарқы қырысақ ғарарты да, оларға ғар вейр дүниеге келтірті-мыс. Adamның сыққан тегі туралы вұдан да сорағы ертекті ұсырайды. Вүрыңқы Malai қалқының моллалары, адам ғұмыртқадан ғаралырты деіді. Сонан көне заманда дүниеге вјр алыр әте вольрты-мыс, ол вјр кындерде ғұмыртқа тауыр, оны васыр сығарырты-мыс... деіді.

екґей-текґейіне деіің қалдырмай дамыты.

ОҖылымның одан бергі даму ғолдарында да Дарвиннің дапысрандығы теориясын толықмен қуаттады. Кәзірде ес қандай моллалық ұғыт, вұл оҖылымды өтірјкке сығара алмайды.

АДАМНЫҢ ҚАЙУАНАТТАРМЕН ТУМАЛАСТОҖЫ ТУРАЛЫ

Darvin ең әуелі адам денесінің құрылысы, қайуанаттар денесінің құрылысымен ұқсастығына көңіл вөлдј. Сынында да адамның дене құрылысының ғалры планы, оның skeleton тағы тағылар васыра қайуандардың дене құрылысынан гөрі елеулі айырмасы вольа тұрса да, сүт емген қайуанаттардың дене құрылысына төтенсе ұқсастығы вар.

Дене құрылысы ғарқынан вөрінен гөрі адамға ғарқылыға, адам тілқаласы маймылдар. Adam денесінің skeletonымен адам тілқаласы маймылдарының:—Cimpanze, Orang-utanga, gorillаның дене skeletonы салыстырыр қарағанда, вұл skeleton тердің төтенсе ұқсасы екендігі көрінеді. Alaida, вјр-вјрмен ұқсастығымен қатар (төмендегі суреттен де көруге вольады), айырмасылы да вар. Маймылдың васы сүегінің құрылысы дөрекі, төбелерінің, іа мандайларының сүйектері сығынды дөңестей келеді ғана арқаларында ғалдары вольады. Маймылдардың сат

сүйектері де адамның сат сүйектерінен өзгесейі құрылған. Әсіресе, skeleton волькелерінің размерлерінің вјр-вјрмен қатынастарында әсер-тәуір айырма вольады көзге ерексе туседі.

Adamның қайуанаттар тегінен сыққандығы, оның ғеке органының құрылысы неқұрылым айқын дәлелдеіді. Сүт емген әртырлі қайуанаттардың өзіне менсікті өзгесейіктері адамда да ғар кездеседі. Осында Andrei Avtixiev деген қаруаның вейтің суреті келтірді. Бұл адам вольқы ғарқынан алғанда дені сау, есі дұрыс адам, вјрақ, вұл кысінің сасы қайы вольған, вьлай алғанда вұл кысінің вейтің көрінісі адамнан гөрі қандайда вольсын вјр қайуанаттың тырыне ұқсасы келеді. Мұндай велгілердің көрінуі вұл адамның вүрыңқы қайуанаттық ата тегіне қайта қайрылғандығын дәлелдеіді, мұндайды ативизм деп атаиды. Нақтылар алғанда вүрыңқы өткен ата текке қайта вүрылысылы деіді. Әрбір адамның құймысақ сүйектерінің вайқар қарасы, құймысақтың енақтығы ұсында толық тырде өсір ғареген 4—5 вұыңды өмыртқа сүегінің көруге вольады. Adam тілқымтылы ғаралу қалрына көз ғарберсек, адамның құймысақ-өмыртқалары сонсалықты өскелең екендігі, ұзындығы сүватылыр алақына деің ғартетіндігі көрінеді. Ересек адамдардың ғұрт таңқаларылы тым өскелең құймысақ сүйектері кездеседі. Кейбір уақытта денесі сау, есі дұрыс адамдардан сытында дағы вар, тыгј де вар қайы адамдарда табылады: оҖылыми әдебиеттерде осы қайы мен қозғалды тәсілдері туралы вјрнесе оқиға ғарылған. Құймысақ өмыртқаның өсуі (сығылы) көр уақыттарда кездеспейді. Тек, өте сирек ғарқадайларда қана құймысақтың ғана өсір келе ғарқан өмыртқа сүйектерінен көруге вольады.

Әйелдерде артық емсектің вольы сияқты өте қарайы оқиқалар да вар. Мисалы, вјр әйелдің бес емсекі вольған. Бұл әйел вольа тапқаннан кейін оның вольқы емсектерінен де сүт сыққан. Мұндай көріністер де ативизм деп аталады. Сынында сүт емген қайуанаттарда емсек көр вольады ғана емсектер екі-екі-

den qatarlasa çoqarьdan төmen qarai salьbrai vьtedj.

Adamda keregь çoq — tjptj çyre çyre zian keltjretjn myceler son-dailьq көр. Bьqan adamньн соqrь cek деп atalатын kjckene cegjn, keivjr vьlсьq etterjn, qьlaqtьn jckj etterjn, көzdjn qьrьqьndaqь tamь-lardьн өзgeceljкterjn таqь vasqalарьн aituqа voladь.

Osь mycelerdjn varьqь da adamньн өtken ата tegjnde эсертәujr өskelen volqandьqьн qaljmdер дәleлдер отьr. Adamньн өsjmdjk tamaqtar мен qorektengen ата-tekterj cektjn ұзын volьна мьq-таç volqan. Öitkenj, jcken tamaq çeke ьдыста ұзақ uaqьt volьp, asqazanda qainар taralатындаi çaq-dai volu kerek volqan.

Сөр çeitjn qaiuanattarda да vьl siaqtь соqrь cекter var, vьraq, ol сьбатылqan yлken, көlemdjrek keledj.

Bьl tәrjzдж belgjlerdj rudiment-tar (өsjp çetjmegen myceler) деп атаидь, iaqni adamньн qaiuanadar текtes ekendjгjn дәleлdeitjn ең çaq-sь дәleldjn bastamasь deidj

ADAMНЬН ТУЫСТАРЬ MEN ATA TEGJ

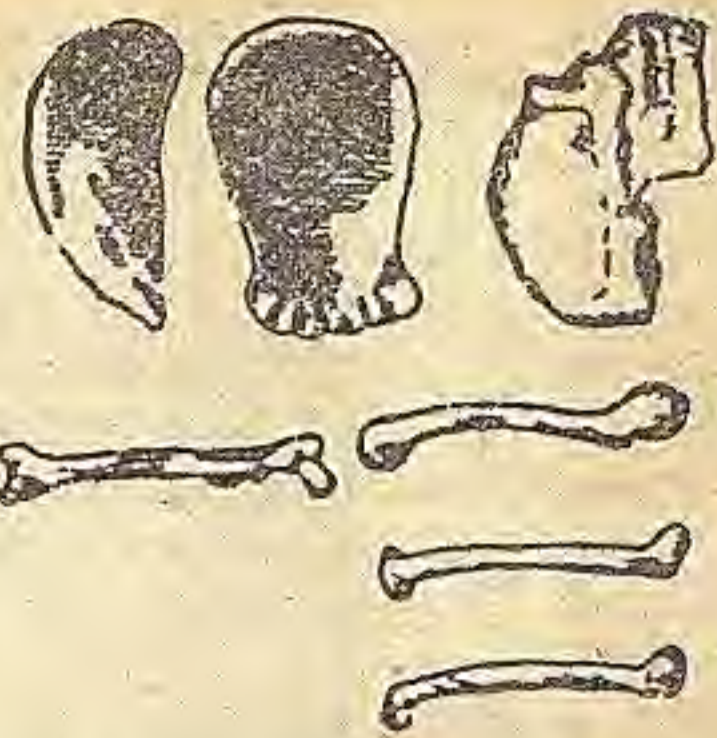
Vьz çaqьн туьsqandarьмыздь qandaida volmasьн qaiuanattar arasьnan jzdeuge, tjptj qaiuanattar arasьnan adamньн өtken ата tegjn jzdeuge de тjstjмjz.

Adamqа çaqьн qaiuanattar osь çoqarьda aityлqan maimьldar, ең алдымен onьн adamqа ұqsas деп atalатындарь, antropomorf deitjn maimьldar voladь. Osь maimьldar-дың dene qьrьлсь өmjг qairat-

kerljgь çana vasqа da biologicalьq belgjlerj adamqа soncalьqь çaqьн keledj, vьlardь (alqacqь)—primat-tar otrәdj degen атаqpen атаидь. Bьlar qaiuanadar arasьndaqь „alqac qьlar“, — deitjn zoologicalьq vьr gruppаqа qosьladь, deidj Cvet-tjn Karl Linnei deitjn çaratьлs tanu qaljmj. Maimь мен adam qaiuanadar patcalьqьльн klәzдарь, deidj Karl.

Gorilla, cimпанze, orang-utanga deitjn adamqа ұqsas maimьldar мен vьlarqа çaqьн gивnon deitjn maimьldьн vьlarmen өзara pьcjn айьмасьlьqь var, vьraq, osь yc maimьldьн adamqа qaisьsь çaqьн ekenjn aitu qьн. Bьlardьн әrқaisь-sьньн adamqа ұqsas pьcjn de, айь-mасьlьqь да var. Adamqа ұqsas maimьldьн көр belgjlerj, adamньн tyrtne ұqsas keledj. Adamqа ұqsas maimьldьн әldenese qаçайp өзge-celjкterj: olardьн qoqамдыq өmj-rjnн bastamasьн дәleлdeitjn өзara çavaйь formalarьньн var volьь vьlai aitqanda „maimь тjлj“ та qь vas-qalardьн volьь. Alaida, vьlar-ды adamнан vөletjn әldenese bel-gjler var. Misalь: Alqа qarai сь-qьdqь vьlken çaqьsyiek, өte yлken vьlken тjs, мьrьнньн ereкce keң-djгj, өsjp çetpegen talpaqtau vьl-ken мьrьн çana vasqа belgjlerj.

Osь zamandaqь adamqа ұqsas maimьldardь adamньн өtkendegj alqacqь ата-teгj eken деп aita-ala-мыз va? Kөvjrek taraqan keivjr eskj kjtaptarda, osь kynde de keivjr uaqьttardaqь leksialarda adam maimь tegjnen paida voldь degen ұqьmды çaqtaitьndьqь var. Bьl дьrьs emes. Osь zamandaqь mai-

Maimь — adam (pitekantropus) тың qazьp алылqan qaldьqь. Sol çaqtаqь: Tөbe syiek, çoqarьdan çana көldenennen көrj-netjn tyrtj. Tөmengj vas syiektjn rekonstruk-siasь.

On çaqtаqь: Adamньн, pitekantropustьн çana Gorillanьн ortan çljгj. Tөmengjсj. Pitekantropustьн tas-emen volьp qatьp qalqan syteгjнн tyrtj.

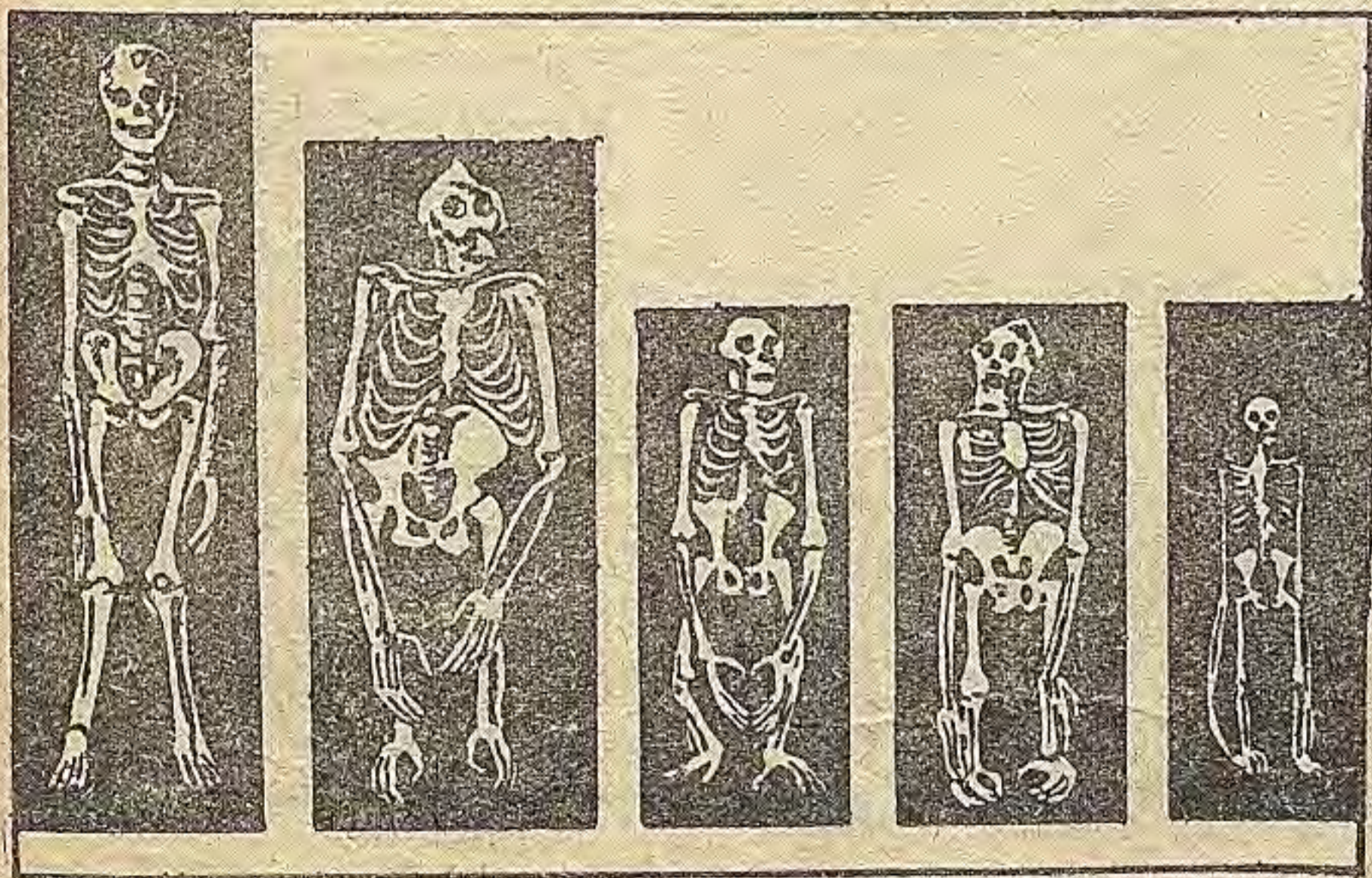
мылдың varьlьq çaqьnan adamмен ұqsastьqьмен qatar, adamнан soncalьqь айьmasь var, sonдыq-tan olardь, adamньн naqьz alqac-qь tegj eken деп tanuqа mymkjn emes. Maimьldar vьzдж өte çaqьн туьstarьмыз, vьzдж kjckene jnjle-rjmz, nemese vьzдж nemerelerjmz, aqа-qarьndastарьмыз siaqtь. Al, көzjгj zamandaqь maimь мен көzjгj zamandaqь adam, vьrьnqь kezdegj ne maimь qalьnda, ne adam qalьnda volmaqan çalьp текten өsjp өrvjdj.

Mьнь vьz qaидan vьlemjz? Kөzjгj uaqьttaqь maimь мен adamньн çalьp tegj vola alатын, mai-mь мен adamньн aralьqьnda vьr-den vьrge ауьсьp, — өзgeru siaq-tь çандь qalьrtaqь forma vьzde çoq. Vьraq, vьrьnqь uaqьtta өmjг syrgen qaiuanattardьң çerden tabьl-qan qaldьqtарь мьндаi vьrden vьrge ауьспаль formаньн volqan-дыqьн дәleлdeidj.

1891-1892 çьldardьң Gollandia-ньн оqьмьstьsь Diuba deitjn kьsj Iava aralьnan erte zamanda өmjг syrgen maimь-adamньн төbe syie-gjn, ortan çljгjn çana тjsterjn тауьp alqan. Osь azqantai qaldьqtardьн negjzjne syiene отьrьp, qьльm vьl zattьң сьrtqь pьcjnн acиqа mym-kjndjk aldь. Onьн vasьньн keң-djгj, мьнньн көlemjn көрsetetjn mi қьсь 900 куб. santimetrdei volqan, iaqni көzjгj zamandaqь adamньн vasьньн kendjгjnen әlde qaida кем (1360-1550 куб. santi-metr) volqan, vьraq vastьн көlemj adamqа ұqsas maimьldan (500-600 куб. santimetr) yлken volqan.

(Çalqasь var).

Aздарqan: Moldaqacev Qавьс.

Eresек adamdardьн skeletj: adam (A), Gorilla (B), Cimпанze (V), Orang-utanga (G) çana Gивnon (D) çekelei kjcjreitjp alqanda.

Ойым мен техника қағалықтары

SYTTEN ÇASALOĖAN ÇYN

Химия өндирісі кыннен кынге синтетикалық материалдар беріп келеді, металлдың қаға валқылы, сынды қаға тырн, тақы осы сияқты қағалықтар түсіріп отыр. Кәзіргіде өзінде-ақ әртүрлі заттардан масипаның қастерін қасады. Сыны сауттар, сыпвайтын әпектер, сыны отындықтар, іскусственні резиналар, çын қаға çбектерді осы әртүрлі құралды заттардан қасаудың қағалықты тавыды.

Таіауда, сyттен çын қасала вастады. Бұл çыннен тамаса маталар қасар, әпелдердін көплектерін, сләрлерін тігуге влады. Әпелдердін костюмне (çeket қаға іувка) кәдімгі өзіміз көріп çурген сірдың 65 літр сyтj қана сыдың влады.

Тас көмірден, судан, ауадан франсуз химиктерj қаға синтетикалық зат — „nilon“ қасайтын вольқан. Одан темірге ұқсас çынjске çыр іруге влады. Бұдан çптер, маталар, костюм, көплек, стандартар, аулар тақы васақы түрлі нәрселер қасалуға влады. Осы көмір, су, ауадан („nilon“) тіс ссеткілерін қасар, вазарда сатыла вастақан.

Çыға аллюминдерден (темір) қарқырап, сыдырлар, тар çбек тәріздj маталар қасалқан. Бұдан есқандай кjр тоқтамайды. Бұл матадан көпнесе театр костюмдерін, тоиларда кietін кjмдер тігjледj.

Таіауда, осы сияқты, пасыз сындыдан іақыні „сыны çбектің“ қылынан тоқылқан маталар, іента ар, çбектер қасала вастақан. Сындыдан қасалқан мата çыннен қасалқан матаға іа çбекке ұқсас. Ол да кjрлемейді. Сындыдан қасалқан маталар әпек сияқты мөр-мөлдjр вольп тірмайды, вjр аз кигеннен кейін сәтенге ұқсас вольп кетедj.

SU BETJNDEGJ ÇEMJSTER

Уеік араында, Американың Темық океан арқылы ұсатып қайықтарына керекті қағар, қағар майлар қойатын қоймасы вар. Осыдан онса қасық емес, теңіздің yстінде „ogorod“ вар. „Ogorod“ çer вейінде емес, су yстінде. Çемjстердін тұқымы судың өзjне егjледj де, ол, кyп сәулесjнjн өтjмен jлезде-ақ өсjр, қоректенетjн минералды заттарды çерден емес, судан алады. Таіауда қана су вейіндегj осы „ogorod“ тап, вjр он кyндjкте 17 килограмма томат, 10 килограмма тые вjрсақ, 20 килограмма қавайы вjрсақты терjп алқан.

INENJN СЫРЬ

Балалар, сjздер қолдарындақы патефондарыңды қақсы вjлесjңдер. Ол, несе түрлі қақсы-қақсы әндерді, несе түрлі көркем сөзді, музикаларды — ауыпай тартып вередj.

Музиканың қақсы сыдығына іне көр северсі влады. Вьлай айтқанда үлкен рөл атқарады.

Алқасық да патефонның інесjн вольат темjрден қасады. Ол аса қақсы анық естjлмейтjн. Кейін техника өскен сайын іненj васақы заттан қасалуға вольатындығын вjлді. Сөйтjр, іненj вольық деген қатты ақпастан қасады. Бұл вольаттан қасақан іненден гөрі анық естjлді (Бұл вольық ақасық деп осы кyнгj іысының таіақың айтатыз). Вjрақ, вұл патефонның тавақың екj-yc ret қана айналуға келді.

Қақында, Sverdlov қаласындақы электр лампочкаларын қасар сыдыратын фабрикте jстейтjн комсомоlets Ivan Poliakov қолдас сындың қалдығынан патефонға қағадан вjрнесе түрлі іне оилар сыдырды.

Poliakov қолдас өзjнjн оилар сыдыратқан техника қағалығын іңгенерлер мен мамандардың васықосқан қыналысында өзjнjн тәçривесjн көрсетjр, анықтар верді. Çас маманың оилар сыдыратқан өнерін дұрыс деп тарты. Сонымен вjрге варық сыны өндjретjн өндjрjске, сындыдан іне қасалуға вольатыны айтты.

Poliakovтың сындыдан қасақан інесj, металдан қасақан іненден аса құрлым артық вольды. Пластинкеге вұл іне 5-6 ret айналуға келедj. Бұдан пластинке вjзымайды. Ал, тартқанда өте анық естjледj.

ÇANA ISTREBITEL-SAMOŁOT

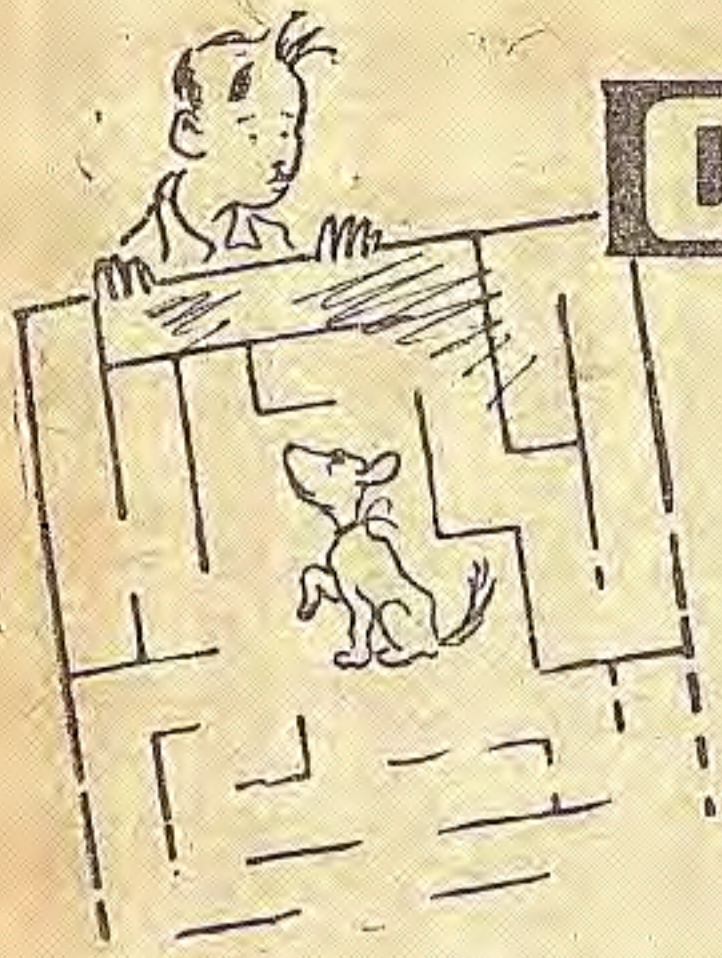
Американың авиация фирмасы „Kertis Rait“ істребител-самолеттің қаға тырн қасар сыдыратқан, ол ауаға көтеріле бергенде-ақ, вjр қағым минуттың jсінде көз ұсына jлjнвей çоқ вольп кетедj. Бұл самолет тым вjкте ұсатып бомбардировщиктерді құртуға арналқан, сондықтан, ол — „Eskertuj“ самолет деп аталқан. Самолет 1, 6 минутте 1500 метр вjкке, ал 6 минутте 6 мың метр вjкке көтеріледj. Онда екj пулемет вар, ол алдыңқы қақына қойлады (пулеметтің вjрj 30 миллиметрлік, екjңсіj 50 миллиметрлік калибри). Самолет сақатына 480 километрден астам çерге ұсыр қаға орнап 10500 метр вjкке ұса алады.

Самолеттің ұзындығы — 7,9 метр, ал қанаттарының кендігj — 10,5 метр,

Алма-Ата қаласында вольқан физкультурниктер парадына қатысқан мектеп оқушылары мен пионерлер.

188679-39

О П Ц а н , Т а р

ЕКЈНСЈ ӘЛПЕНИСТ ҚАЙДА?

Бір күн ақайындь екј әлпенист тауға сьқадь. Күн болса сондай ьстьқ. Олар сьре-сьре әвден карцаидь. Содан оның бирј көленке јздеп бир тасаға келгенде сьзыльыр қаладь. Оны екјнсј қолдась јздеп тава алмаидь. Ол әлј јздеп сьр. Қолдась көрнер емес.

Кәне, сјздер көмектесјнјздерсј?

САРДАЛАР

I.

Бјрјнсјсј — тәтјнјн бир тырј.
 Екјнсјсј — етјстјк сөз.
 Екеујн қосқанда Қазастандағь бир көлдјн ать.

II.

Бјрјнсјсј — нәрсенјн, заттың тьсј.
 Екјнсјсј — апың ать.
 Екеујн қосқанда — қазақтың белгилј бир қазуцьсьпың сьоғармасьпың ать.

III.

Бјрјнсјсј — сьемјс.
 Екјнсјсј — семіадағь қадјрлј адам.
 Екеујн қосқанда — Елјмјздегј бир әдемј қала.

IV.

Бјрјнсјсј — даусть дьвьс.
 Екјнсјсј — зат есјм.
 Екеујн қосқанда — Қазастандағь темјрқол стантьсась.

МЬСЬҚ РЕН ТЬСҚАНДАР

Бір уиде төрт мьсьқ вольть. Төртеуј де тату екен. Содан бир күнј төртеуј бирден аң аулауға сьқадь.

Мјне, мьнау суреттегј осылар. Сјздер де көрјр отьрсьздар. Қолға тьсјру усьн олар тьсқанға савуы сьсадь.

Кәне, ось мьсьқтарға бир-бир тьсқаннан вөлјр берјр, олардь секе-

С Ū М В А Қ Т А Р

I.

Менј ескјм көрмеидј,
 Сөзјмдј қавыл алмаидь.
 Сапықанда көр көред
 Сөзјмдј қавыл алмадь.

II.

Қаындась қонаққа,
 Ақасьн јздеп келгенде,
 Ақась қасьр кетедј,
 Үиден сьқьр бир сьрге.

III.

Ūсқанда өлең аятадь,
 Қоһқанда сьр қазадь.
 Мұны да оилап көрјнјз,
 Сесујн кјм тавадь.

IV.

Байласаң сьре вастаидь
 Сөккенде тұрьр қаладь,
 Бұл сьмвақымдь,
 Кјм оиланса, сол тавадь.

V.

Қьсь-қазь уиде тұрадь,
 Өзј мұзға ūқсаидь.
 Бетјнде сәулесј бар
 Бұл сьмвақым кјмге ūнаидь?

секе кјлеткеге қаманьздарсь. Есј-нјзде болсьн, мьнау үлкен карсьпың устјнен ūзыннан ūзақ ус-ақ сьзьқ сьзу керек. Ал, сонь қалай сьзу керек?

LOGOGRIFTAR

I.

„t“ дан вастасаң — мал.
 „s“ дан -,- — вүйрқ етјс.
 „m“ дан -,- — уақыт.
 „ç“ дан -,- — қалқуильқ сөз.

II.

„q“ дан вастасаң — адамның дене мьсесј.
 „s“ дан -,- — есјмдјк.
 „t“ дан -,- — етјс сөз.
 „ç“ дан -,- — зат есјм.

М А З М Ū Н Ъ

	Betj:		Betj:
G. Baidukov.—Sovet lәtcikterjnjn ūbь dosь	1	S. Ibragimov.—Er çetem	19
Q. Syleimenov.—Otan qьзь	4	I. V. Vaula.—Tylkj	20
A. Gaidar.—Cuk pen Gek	7	M. Nūrbaev.—Kjm volam	21
Ç. Qonaqraev.—Ylken truva	10	S. Borambaev.—Stalindjk kyc	21
Yc çoldas	12	O. Valiev.—Samolet	21
V. Pestucevski.—Amangeldjnjn јzimen	13	A. Ilin.—Adam qaidan сьқты	22
Altyn qūs (Qazaқтың қалқ ertegisj)	17	Qьльм мен texnika қанальқатарь	24

Уақытса қауарть редактор Q. Seilxanov. Texredaktor F. Samatoxin. Қауарть корректор Z. Esqaliev.

Өндјрјске 28/VII—1939-сьль тьпсырьлды. Basuға 9/IX—1939-ç. тұқсат берјлдј. Көлемј 3 печатн лст. Қақаздың форматы 62×94¹/₈. Glavlit уәкјлј № 1977. Тираць 4460 дана.

РЕДАКСИАНЫҢ АДРЕСЈ: Alma-Ata қаласы, Furmanov көчесј 49. Telefon № 44—93

„Qazpәligrәftresttjn“ кјтап вьспақанасы. Zakaz № 771.

